

GÂNDIREA

PARABOLA TANARULUI BOGAT ȘI CRIZA DE CULTURA A EPOCEI ACTUALE

DE

ERWIN REISNER

Întâmplarea povestită în cele trei evanghelii zise sinoptice, cu tânărul bogat care întreabă pe Isus ce trebuie să facă ca să fie fericit, constituie fără îndoială unul din pasagiile cele mai cunoscute ale Noului Testament. Evanghelistul Luca o redă astfel: „Și l'a întrebat atunci un om bogat pe Isus: Bunule învățător, ce trebuie să fac ca să dobândesc viața veșnică? Și Isus i-a răspuns: De ce îmi spui tu mie bun? Nimeni nu-i bun decât singur Dumnezeu. Tu știi care sunt poruncile legii: Să nu râvnești la femeia altuia. Să nu ucizi. Să nu furi. Să nu juri strâmb. Să cinstești pe tatăl și mama ta. Și a răspuns bogatul: Toate acestea le-am ținut din cea mai fragedă tinerețe. Și Isus, auzindu-l vorbind astfel, i-a spus: Îți mai lipsește încă ceva: Vinde tot ca ai și dă celor săraci și vino cu mine. Dar bogatul s'a mâhnit foarte, când a auzit aceasta, pentru că mari erau bogățiile lui. Și Isus, văzându-l mâhnit, a spus: Cu greu au să ajungă bogății în împărăția Domnului! Mai ușor va intra funia prin urechile acului decât bogatul în împărăția cerurilor. Și cei ce îl ascultau pe Isus l'au întrebat: Cine e fericit? Și Isus a răspuns: Ceeace oamenilor nu le este cu puțință, lui Dumnezeu îi este cu puțință”.

Două momente în această parabolă au o însemnătate deosebită: întâi, atunci când îndeamnă pe tânărul care a îndeplinit toate poruncile legii, să-și vândă comorile și să-l urmeze, — și al doilea, — la întrebarea îngrijorată a tânărului: Cine poate fi fericit? Isus răspunde: Ceeace oamenilor le este cu neputință lui Dumnezeu îi este cu puțință. În primul caz e vorba de o condiție pe care Isus o pune aceluia care vrea să fie fericit, în cazul al doilea declară el însuși că această condiție nu poate fi îndeplinită și că numai Dumnezeu poate tot.

Vom face deocamdată abstracție de acest al doilea punct și ne vom ocupa numai de primul. Condiția pe care o pune Isus este și ea destul de ciudată și destul de misterioasă. E de remarcat că Isus, la întrebarea tânărului bogat, nu vorbește imediat despre vinderea averii, ci se mulțumește cu repetarea celor zece porunci, așadar stă pe terenul Vechiului Testament. Abia după ce bogatul i-a răspuns: Toate acestea le-am ținut din cea mai fragedă tinerețe! abia atunci Isus îi spune că îi mai lipsește ceva și anume: să renunțe la avere și să vie cu el. Pentru ce, oare, această aparentă inconștientă? Pentru ce Isus nu pune imediat toate condițiunile?

Un teolog modern, Rudolf Bultmann, ocupându-se cu această parabolă, e de părere că tocmai aici apare și trebuie să apară limpede, deosebirea între învățătura lui Crist și

aceea a Vechiului Testament. Isus a venit, așa cum singur spune, nu să suprimă legea, ci s'o îndeplinească? Nu avea să desființeze cele zece porunci. Dimpotrivă: el le confirmă și le întărește. Și tocmai această întărire și acest surplus de îndatoriri pe care li-l adaugă, constituie ceea ce e nou în învățătura lui. În locul îndeplinirii mecanice și exterioare a legii, apare aici executarea legii isvorâtă dintr'o hotărâre personală. Bultmann indică și alte locuri în evanghelie, unde o întreagă serie de antiteze culminează în fraza aceasta: „Ați auzit spunându-se: Să iubești pe aproapele tău și să urăști pe dușmanul tău. Eu însă vă spun vouă: iubiți pe dușmanii voștri; binecuvântați pe cei ce vă blestemă; faceți bine celor ce vă urăsc; rugați-vă pentru aceia care vă jignesc și vă prigonesc“.

Toate aceste afirmații sunt desigur foarte juste și foarte clare, însă tot nu explică pentru ce Isus, la început, vorbește numai de cele zece porunci și deabia după aceea pomenește de vinderea averii. Este evident că motivul nu poate fi căutat decât în răspunsul bogatului, că a ținut toate poruncile încă din cea mai fragedă tinerețe. Dacă bogatul n'ar fi răspuns astfel, e probabil că Isus nu iar mai fi cerut nimic; s'ar fi mulțumit cu preceptele din Vechiul Testament. E drept că e în firea tuturor preceptelor morale să-și piardă orice semnificație concretă, în clipa în care credem că le putem urma sau chiar în clipa când credem că le-am urmat și le-am îndeplinit. Omul trebuie să se simtă constrâns cu forța de legea morală, trebuie să aibă impresia că e veșnic și adânc îndatorat față de ceea ce îi cere legea morală. Când acest simțământ îi lipsește, când adică își închipue foarte convins că a îndeplinit legea sau că purtarea lui este conformă legii și se simte, prin asta, oarecum deasupra legii, atunci legea pe care crede că o îndeplinește nu mai este cea adevărată, nu mai este acel ceva imperios și aspru care-l constrânge cu adevărat; ci o regulă pur exterioară, care se execută mecanic, fără nici-o participare lăuntrică, o regulă căria îi lipsește complect caracterul renunțării, al jefirii de sine. Aici știe stânga ce face dreapta. În acest caz omul își apare față de el însuș moral, bun, virtuos, plăcut lui Dumnezeu și evlavios, cu un cuvânt nu mai stă în morală ci alături de morală.

Tânărul bogat din Evanghelie, prin răspunsul lui atât de caracteristic, dovedește că este tocmai un astfel de virtuos conștient, un Fariseu în sensul cel mai larg al cuvântului. Și numai din această pricină Isus îi cere mai mult decât îndeplinirea celor zece porunci, îi cere adevărata renunțare, o faptă la care inima lui să ia parte într'adevăr, care să-l miște adânc, pe care să n'o facă în chip mecanic și exterior, aproape cu nepăsare și cu plăcere, Bultmann, are perfectă dreptate când găsește exprimată aici deosebirea specifică între morala Vechiului și a Noului Testament. Pentru că într'adevăr, aceste vorbe ale lui Hristos se aplică întregului fariseism evreu. Tânărul cel bogat este numai un caz cu deosebire tipic. Isus nu respinge niciodată legea ca atare, în scop cumva de a introduce o nouă formă, mai bună, de viață plăcută lui Dumnezeu. El condamnă numai evlavia precugetată și o înlocuiește prin supunerea imediată și necumpănită la poruncile Domnului. Un om care păcătuiește fără să cugete, indemnat la păcat de firea lui slabă, îi este lui Isus mai drag decât un om drept și moral, conștient de moralitatea lui. Un astfel de om se răsplătește singur.

Cererea lui Isus de a vinde averea poate fi interpretată *ad litteram*. Dar mai are și un sens figurat, mult mai adânc. „Averea“ înseamnă nu numai buziile materiale ci și comorile sufletului, faptele bune, cugetul curat, etc. Bogățiile la care trebuie să renunțe tânărul bogat și împreună cu el întregul popor al lui Israel, sunt tocmai meritele pe care e de bănuie că omul le-a dobândit îndeplinind poruncile legii. Isus, așadar, vrea să spuie: Dacă ai respectat aceste lucruri, așa cum spui, atunci aruncă-le și nu le mai lua

în seamă. Abia atunci când ai să poți renunța la ele ai să devii un om virtuos și drept, abia atunci când ai să recunoști că ești un păcătos vei avea dreptul să năzuești către fericirea veșnică. Cine vrea să fie fericit și cine vrea să mă urmeze, trebuie să uite de el însuși, să uite nu numai de averea lui exterioară, pe care o rod moliile și rugină, ci de întreaga lui ființă și înainte de toate să uite de moralitatea lui cultivată cu atâta îngrijire. Dacă omul e cu adevărat în stare să uite până într'atâta de el însuși, e o întrebare pe care deocamdată nu o punem. Cerința aceasta a lui Crist rămâne în orice caz în picioare.

Tot în acest sens figurat trebuie luată și fraza: Dă totul celor săraci. Aici săracii nu sunt cei care nu au nimic, cei nevoiași și sărmani, ci acei săraci *cu duhul*, de care e vorba în propovăduirea de pe munte și care sunt fericiți pentru că a lor e împărăția cerurilor, adică aceia care nu cugetă, care nu se oglindesc în ei însuși, aceia cari, când îndeplinesc legea, trăesc întru ea, sau mai bine, sub poruncile ei, aceia cari nu mai au nevoie de nici-o altă confirmare și întărire a legii. Așa că atunci când Crist îndeamnă pe bogat: Dă averea ta săracilor, asta înseamnă: Lasă poruncile legii pe care crezi că le-ai îndeplinit și de care bogăția ta lăuntrică nu mai are nevoie, și dă-le celor care pot încă să se mulțumească cu ele, din pricină că în sărăcia lor spirituală nu se pot ridica deasupra lor. Dela tine, însă, pentru că legea ți se pare un lucru ușor și lesne de îndeplinit, cer mult mai mult, îți cer o sărăcie mult mai mare.

Toate acestea sunt rostite pentru tânărul cel bogat și în acelaș timp pentru întregul judaism fariseic. Se spune de multe ori că Isus a înlocuit religia legii cu religia dragostei. Această concepție, justă în adâncul ei, nu trebuie însă interpretată greșit și exagerată sentimental, ca și cum iubirea ar fi mai ușoară, mai comodă decât îndeplinirea legii. Iubirea este tocmai, dimpotrivă, un lucru mult mai greu de îndeplinit și ea nu este, în fond, altceva decât veritabilul miez al legii însăși. Oricâteori omenirea s'a pierdut în lucruri exterioare, a răsărit de undeva îndemnul către lăuntric, către esențial. Așa a fost și pe vremea lui Isus, așa a fost și pe vremea Reformei, când diversele bunuri spirituale ale bisericii catolice fuseseră înștrăinate și deveniseră, deci, îndoelnice.

Reforma avea și ea numai acest scop, să readucă la sărăcia păcătosului pe creștinul fariseic, care, încrezut în meritele lui, se fălea cu comorile lui sufletești.

Cultura noastră trece astăzi printr'o criză, care în multe privințe aduce aminte de cele două epoci critice ale istoriei pomenite mai sus. După cum odinioară legitimitatea fariseismului judaic și fățarnicia bisericii catolice nu puteau dăinui pentru că nu se mai potriveau cu cerințele divine, tot astfel astăzi principiile formelor noastre de viață amenință să se dărâme. Oriunde ne întoarcem privirile, vedem că prezentul e sdruncinat de înfrigurarea mișcărilor revoluționare. Mii de brațe par că vor să apuce și să răstoane normele noastre morale perimate, concepțiile noastre juridice, știința și arta noastră. Aceasta n'ar fi cu puțință, dacă toate aceste lucruri n'ar avea în ele ceva îndoelnic, dacă atacurile împotriva lor n'ar fi altceva decât expresia meschineriei, a minciunii și a falșității, care au copleșit formele noastre de cultură. Aceste forme de cultură nu sunt îndoelnice în ele înși-le — tot așa cum în ele înși-le nu erau îndoelnice nici poruncile decalogului, nici principiile sacre ale bisericii catolice: îndoelnici sunt oamenii care au înștrăinat și au depreciat aceste lucruri. Așadar n'avem niciun drept să imputăm bunicii noștri apucăturile lor de burghezi, gravi și așezați, și în acelaș timp nu ne este îngăduit să fim burghezi așezați așa cum erau ei, pentru că ființa noastră nu mai este supusă unei orândueli burgheze, pentru că noi, din vina noastră, am pierdut credința în această orânduială, fiindcă ceea ce pentru ei era încă normă sfântă și hotărâtoare, a devenit pentru noi ceva arhicunoscut și la îndemâna oricui. Toată lupta spirituală a epocii

noastre stă în lămurirea acestor lucruri, cu obligația să ne lepădăm de acest patrimoniu lipsit pentru noi de orice sens și să ne gândim la sărăcia eului nostru.

Cine aruncă o privire în literatura filosofică și teologică a epocii noastre, va întâlni foarte des un nume și o idee care circulă pretutindeni: numele lui *Søren Kierkegaard* și ideea de „Existență”. Între acest nume și această idee e o legătură foarte strânsă: gânditorul danez *Kierkegaard* a introdus pentru prima oară în literatură, pe la mijlocul veacului trecut, ideea de „existență”, așa cum o înțelegem astăzi. Criza de cultură începea, cu încetul, să se producă de pe atunci. Era pe vremea când puternicile edificii de gândire ale idealismului german, mai ales sistemul lui *Hegel*, își pierdeau treptat forța lor de pătrundere și când omul începea să se îndoiască de atotputernicia spiritului lui și a puterilor lui morale.

Și acum, ce înseamnă: existență, a exista și, de aici, existențial și existențialitate? Natural, oricine va răspunde imediat: a exista înseamnă a trăi. Răspunsul acesta, fără îndoială, nu e lipsit de adevăr. În orice caz prin „viață” se pot înțelege o mulțime de lucruri care nu intră în ideea de existență. Această idee e mult mai restrânsă și mult mai conturată. Voi încerca să lămuresc printr'un exemplu esența acestei idei de existență, așa cum se înțelege astăzi. Să ne gândim la cineva care, dintr'o conferință sau din citirea unei cărți, a cules o expresie care l'a impresionat foarte tare, și pe care acum o întrebuințează mereu unde trebuie și unde nu trebuie. E un lucru care se poate întâmpla oricui.

Să ne închipuim acum că omul acesta, într'o societate, întrebuințează din nou expresia pomenită. Nefericirea face ca în aceiaș societate să se aflu altcineva, care a ascultat aceeaș conferință sau a citit aceeaș carte și care acum îi dă a înțelege, nu fără oarecare răutate, că îi cunoaște foarte bine sursele. Această situație este, fără îndoială, foarte penibilă, și asta din pricină că te simți, în astfel de ocazii, prins în flagrant delict de falșitate, de „neexistențialitate”. Întrebuințând o expresie furată de la altul, numai este eul tău care vorbește, nu mai ești tu însuși, numai ești existențial, și e rușinos să aflu acum unul sau altul de această neexistențialitate. Între omul cu care au vorbit și expresia fatală există exact acelaș raport ca între tânărul bogat din evanghelie și averea lui. Tânărul acesta e și el chemat de Isus la existențialitate.

Nu-i nevoie, însă, numaidecât să ne împodobim cu ce e al altuia, ca în exemplul citat, pentru a ne pierde existența. Chiar atunci când întrebuințăm prea des o expresie creată de noi, aceasta de la o vreme se desprinde din eul nostru și sfârșește prin a avea o semnificație falșă față de noi înșine. La fel se întâmplă și cu celelalte, cu toate formele Moralei, ale Dreptului, ale Artei ș. a. m. d. Toate acestea devin sarbede și fără rost când numai suntem în mijlocul lor, când numai facem corp cu ele, și le privim ca patrimoniul nostru obiectiv și conștient. A fi existențial înseamnă a te lepăda de aceste forme moarte și a fi numai ceea ce ești cu adevărat în clipa de față.

Asta ar fi, desigur, foarte bine și foarte frumos, dacă această lepădare de ceea ce este pe jumătate străin de noi, n'ar întâmpina de cele mai multe ori greutăți colosale și dacă am putea găsi imediat ce să punem în loc. Dar, din nefericire, de obicei ceea ce ar trebui să punem în loc ne lipsește, și ceea ce rămâne, indiciul fatal al oricărei existențialități, ajunge în curând să nu mai fie, de fapt, de cât sărăcie și perplexitate. Acest lucru îl simte de exemplu, profesorul, când ține școlariilor lui lecții întemeiate pe principii uzate, în care el însuși numai crede și pe care nu le poate înlocui; și poate și mai mult simte acest lucru preotul conștient și sincer față de el însuși, când ține enoriașilor lui vre-o predică cu tonul celei mai absolute convingeri, fără, totuși, ca sufletul lui să ia parte la vorbele pe care le spune. Toți acești oameni sunt, într'un chip oarecare,

îndreptățiți să aibă o existență, însă trebuie să recunoască, cu groază, că pentru ei existențialitate, puritate, spontaneitate, înseamnă numai tăcere și sărăcie. Cu toate acestea, și la ei, năzuința către existențialitate rămâne foarte puternică.

După cum am mai spus, începutul crizei actuale a avut loc în secolul trecut. Despre existență, pe vremea aceea, n'a vorbit de cât Kierkegaard și vorbele lui n'au fost ascultate, în timpul cât a trăit. Au mai fost și alții, pe vremea lui, care gândeau la fel. Un filosof al existenței, în sensul larg al cuvântului, a fost și *Schopenhauer*, care opunea construcțiilor ideologice ale filosofiei idealiste din vremea lui, voința, ca principiu primordial. Încetul cu încetul, către sfârșitul secolului trecut, ideea de existență își făcu loc tot mai mult, până când, în sfârșit, natura titanică a lui Friedrich Nietzsche izbucni ca o explozie. Cu un brutal simț al adevărului, Nietzsche răsturnă vechii idoli, vechile valori, toată orânduiala cultivată cu îngrijire a lumii burgheze și nu recunosc drept la viață decât oamenilor de instinct și de forță pe care nu-i împovărează gândul. E foarte caracteristic pentru gânditorii secolului al XIX-lea, faptul că ei exilau tot ceea ce este esențial, adică ceea ce rămâne după respingerea formelor uzate, în partea animală a firii umane, numind „viață” această categorie pur biologică. Acest lucru se observă de exemplu, la Ibsen. Minciuna împotriva căreia polemizează Ibsen în toate operele lui, nu este altceva decât orânduiala burgheză, iar viața fără minciună, pe care o caută, este de fapt instinctul afirmat și mărturisit pe față. Ideologia instinctului a fost accentuată de psihanaliza lui Freud și a școlii lui. Aici toate manifestările de viață culturală ale omului se reduc, în ultimă analiză, la instinct : cel sexual. Așa dar, în sens psihanalitic, a fi existențial înseamnă a fi sexual.

Orice interpretare li s'ar da în amănunt, aceste fenomene sunt produsul unei adânci neliniști, a unei nesiguranțe în cultura actuală. Această nesiguranță, astăzi, nu a dispărut, ci, dimpotrivă, a crescut. Și a îmbrăcat astfel de forme încât numai suntem în stare să impunem viața instinctuală și dioniziacă în locul vechilor culori moarte, așa cum făcea cu optimismul lui, Nietzsche. Conștiința noastră de noi înșine, a fost desamăgită și tocmai din pricina asta, filosofia romantică și exaltată de ieri, a devenit filosofia lipsită de iluzii a existenței, iar expresionismul extatic a dat locul așa zisului nou obiectivism.

Începem cu încetul să simțim că lepădarea valorilor vechi nu ne aduce o bogăție nouă, ci dimpotrivă, sărăcie mai mare. Cine vorbește de existență, renunță la orice nădejde, acela știe că viața care rămâne după renunțarea la ceea ce e fals și sterp, este o viață aspră și anevoioasă.

Cunoaștem o vorbă veche care și astăzi este foarte des întrebuințată și care ne vine dela Angelus Silesius : Om ! fii esențial ! Însă nu e deloc așa de ușor să spunem ce anume trebuie să facem pentru a deveni esențiali. Unii cred că ajung la asta ferindu-se de orice influențe exterioare, ascultând numai de conștiința lor morală și fiind în stare eventual să-și apere convingerile cu propria lor viață. Aceasta este, s'ar putea spune, posibilitatea eroică a existențialității. Însă eroismul, dacă-l judecăm bine, se dovedește a fi existențial numai în aparență ; pentru că eroul mândru și conștient de el însuș nu e sărac cu adevărat. El a dat numai comorile exterioare în schimbul comorilor lăuntrice, în schimbul onoarei, a demnității și așa mai departe, comori lăuntrice pe care și le păzește cu și mai mare grijă. Cam astfel e și situația înțeleptului stoic, care a înlocuit bunurile lumești cu liniștea spiritului. Chiar ascetul religios care caută de fapt sărăcia pentru ea însăși și umilința este, în fond, numai o specie de erou ; pentru că așa cum eroul își face un merit din sărăcie. Se fălește cu ea și își face, astfel, din ea o bogăție. Eroism, înțelepciune și ascetism, toate acestea n'au nimic de-a face cu adevărata existențialitate

Sunt conștiente, sau cel puțin sunt cugetate și prea abundente. Le lipsește cumpătarea adevăratului sărac, care urmează pe Crist.

Un lucru trebuie să avem în vedere și anume: că omul care își dăruiește averea nu poate deveni prin asta mai bogat, nici măcar mai bogat moralmente, ci dimpotrivă devine mai sărac; legea scrisă pentru el e mult mai aspră și mai severă decât toate cele zece porunci pe care crede că le-a îndeplinit și care din pricina asta și-au pierdut măreția lor originală. Tot astfel, dintr'o eventuală nimicire a societății burgheze cu toate valorile și concepțiile ei, nu va ieși niciodată o mai înaltă formă de libertate. Cine crede asta e un utopist. Povara legii va deveni, dimpotrivă, mult mai greu de suportat. Aici trebuie să ne aducem aminte din nou că și Isus, când opune învățătura lui nouă preceptelor din Vechiul Testament, cere mai mult decât cer acestea.

Așa, de exemplu, în Propăvăduirea de pe munte, Isus spune: „Ați auzit spunându-se din vechi: Nu fii adulter. Eu însă vă spun: Când ai râvnit la o femeie ai și fost adulter în inima ta”. Sau: „Ați auzit spunându-se: Ochi pentru ochi, dinte pentru dinte. Eu însă vă spun că nu trebuie să vă împotriviți răului, ce vi se aduce, și atunci când cineva vă dă o palmă pe obrazul drept, întorceți-vă și celălalt obraz. Și celui care v'a luat haina dați-i și pălăria.” În aceste pasagii legea obiectivă a Vechiului Testament este interpretată subiectiv și întărită așa de mult încât omului îi este cu neputință să nu fie adulter și să corespundă condițiilor jertfirei de sine. Legea fiind esențializată și existențializată. În felul acesta, omul e copleșit de răspundere.

Și acum trebuie să ne punem întrebarea capitală: De ce și cum ne înstrăinăm legea? Din ce pricină omul nu poate rămâne, simplu și liniștit, sub puterea legii și ajunge la un moment dat s'o privească drept ceva obiectiv, material, pierzând dreptul de a mai vedea în îndeplinirea ei desăvârșirea ființei lui morale? Am spus-o adineauri: Din pricină că gândește. Da, dar ce înseamnă aici a gândi? Când și de ce reflectăm și ce schimbare se produce în lucrul asupra căruia reflectăm?

Legea, la origina ei, a fost dată tuturor oamenilor *laolaltă*, adică nu cutărui sau cutărui om, ci tuturor oamenilor împreună. În fața legii oamenii sunt ca o comunitate, ca o totalitate, și nu ca o simplă înșiruire de indivizi. Legea are valoare pentru comunitate și pentru oameni, într'atât cât sunt membri ai comunității. Reaua voință, însă, îl face pe om să iasă din comunitate. El devine tot mai conștient de individualitatea lui, de personalitatea lui individuală, opunând din ce în ce mai hotărît celorlalți, personalitatea lui. Ceilalți oameni numai țin de el, după cum nici el nu mai ține de ei. Ei devin pentru el ceva exterior, și, prin asta, legea prescrisă pentru totalitate, norma Morală, Dreptul, Cultura, ș. a. m. d., pierd și ele orice spontaneitate. Când omul încearcă acum să cuprindă aceste lucruri, întâlnește o lume exterioară, străină și neexistențială.

Această înstrăinare a legii înseamnă, însă, o pierdere, pentru că tot ceea ce altădată omul suporta împreună cu ceilalți, îi cade acum pe umeri. Pentru că a refuzat să fie numai un membru al comunității și a vrut să fie singur și unic, e obligat acum să poarte singur toată răspunderea. Cu cât i se pare că legea în superficialitatea ei este mai ușor de împlinit, cu atât e mai greu de îndeplinit în realitate. Ca membru al comunității, de exemplu, nu era adulter dacă nu făcea acțiunea oprită de lege. De altceva n'avea nevoie să se îngrijească. Acuma, însă, când se privește pe sine, ca o personalitate, ca un tot, asta numai e destul. Acuma esența lăuntrică a adulterului a devenit pentru el o problemă. Ca individ el trebuie acum să poarte nu numai răspunderea adulterului lui, ci, într'o privință, răspunderea adulterului în sine, a faptului că există adulter; și această povară este pentru el, creatură mică și slabă, cu neputință de suportat.

Așa dar trebuie să ne păzim de a triumfa și de a vedea un mare progres al moralei umane în faptul că legea din exterioară a devenit interioară; pentru că, odată cu interiorizarea ei a crescut și greutatea îndeplinirii ei. Măsura în care ne îndepărtăm de legea obiectivă și de orice regulă obiectivă și convențională este măsura în care crește dificultatea îndeplinirii ei și nu am greșit se crede, măsura în care ea se adâncește și se esențializează. După cum se știe, Crist pune imediat după iubirea de Dumnezeu, iubirea de aproape: Iubește pe aproapele tău ca pe tine însuși. Asta cere, însă, din nou, starea aceea a comunității, pe care a părăsit-o omul înstrăinat de lege, starea în care legea obiectivă, regula de viață recunoscută de toți, are o valoare. Acest lucru e evident un paradox cumplit. Omul trebuie mai întâi să lepede tot ce este exterior, să devină sărac, sărac și de lege, și după ce a făcut aceasta, i se impune drept nou precept, unic și suprem, să-și părăsească singurătatea și să se întoarcă din nou spre iubire, adică spre comunitate. Contradicția, totuși, este numai aparentă. Pentru că abia acum, când omul trebuie să recunoască că același lucru îi este totodată permis și nepermis, că în starea lui actuală numai poate îndeplini legea, abia acum știe cât de sărac a devenit.

Înainte de a vorbi mai pe larg despre această problemă, voi schița atitudinea pe care filosofia modernă și teologia protestantă, au fost față de ideea de existență, cu alte cuvinte vedem cum s'ar putea regăsi drumul către puritate, către spontaneitate, către esențial. Am avut prilejul să observ mai sus că filosofia existenței nu este, în fond, altceva decât o formă mai limpede a vechii filosofii a vieții, al cărei reprezentant principal a fost *Nietzsche*. Această filosofie a vieții aștepta dela înăbușirea conștiinței, a raționalului, și dela liberarea instinctelor și a iraționalului, întinerirea și reîmprospătarea omenirii. Asemenea iluzii, astăzi, numai există. S'a observat că renunțarea la formele de cultură perimate pentru noi, înseamnă un minus nu un plus și, mai ales, s'a observat că numai animalul poate fi pur instinctual și existențial; omul, însă, niciodată. Intellectul poate fi un rău. Însă lipsindu-ne de el, încetăm de a mai fi oameni. Această constatare, natural, nu apare întotdeauna chiar așa de limpede și de conștientă; însă, în linii generale, ea formează caracteristica curenților spirituale cele mai tipice ale epocii noastre. Subiectivismul, adică izolarea eului, despărțirea individului de comunitate, a atins astăzi o intensitate, greu de trecut cu vederea. Din cauza acestei izolări, oricâte ori e vorba de viața publică, omul e covârșit de o mulțime de reguli și teorii obiective, străine de ființa lui lăuntrică. De fapt el nu mai este el însuși, și asta tocmai din pricină că el se caută pretutindeni pe el însuși și numai pe el însuși, din pricină că numai cunoaște nicio valoare obiectivă. Pare a fi un paradox, însă este de fapt adevărul cel mai limpede că numai acela care nu e preocupat tot timpul de el și de treburile lui personale, poate fi într'adevăr el însuși.

Individualitatea noastră este astăzi întunecată de tehnică, de știința abstractă, de teorii estetice, de tot felul de senzații literare sportive și artistice. Omul actual nu dorește plăcerea, chiar plăcerea spirituală, decât numai pentru el însuși. Până chiar și morala el o socoate ca o tehnică de viață, ca o igienă a vieții. Toate aceste formalisme fatale, pe care omul de azi le simte tot mai dureros, nu sunt decât rezultatele unei vieți lăuntrice exagerate. Aceasta e situația tragică, soarta inevitabilă a celui care se pierde pe el însuși tocmai în clipa când crede că s'a găsit pe el. Apelul către existențialitate este rezultatul acestei situații.

Dintre operele filosofice germane, care au avut un răsunet în ultimii ani, trebuie amintită în special cartea „*Sein und Zeit*” (Fire și timp) a lui Martin Heidegger. Cartea asta este pentru cineva care nu e inițiat în filosofie, destul de inabordabilă; este o carte grea chiar pentru un filosof de meserie. Voi căuta să expun tot ceea ce este mai

esențial în această carte. *Heidegger* pretinde că continuă ideile lui *Kierkegaard* și încearcă să lămurească fondul ideii de existență. Rezultatul final al cercetărilor lui este cam așa: În viața de toate zilele, în contactul cu semenii lui, omul este copleșit de convențional și prin urmare niciodată nu este el însuși. Existența lui se rezumă în singurătatea lui și mai ales acolo unde această singurătate e mai intensă, adică în moarte. A fi existențial înseamnă, deci, după expresia lui *Heidegger*, a fi decis să mori, însă nu în sensul sinucigașilor, ci în sensul paharului de otravă al lui Socrate osândit la moarte. Asta, însă, nu este altceva decât existențialitatea aparentă a stoicului sau a eroului tragic, așadar nu ceva etic, ci o atitudine estetică. Odată ce existența nu se mai poate găsi în viață, ea ajunge să se confunde cu încetarea vieții, cu dispariția oricărei forme.

Moralistul și pedagogul *Eberhard Grisebach* aude mult mai limpede această chestie. El recunoaște pe față că adevăratul mare dușman al oricărei existențe este viața launtrică conștientă, limitarea la eul propriu, și că prin urmare nu putem fi existențiali decât atunci când ne despărțim de noi și ne sprijinim pe un altul decât noi, pe un alt om, pe un *tu*. Omul nu trăește cu adevărat decât în legăturile cu ceilalți oameni. Eul devine o realitate numai când consideră pe celelalte euri ca reale, când simte că viața lor contribuie la viața lui proprie. Fără îndoială această idee este justă în adâncul ei. Însă nu e decât o idee justă. N'avem nicio posibilitate de a o transpune în viață. Zădarnic poate să mi se spună: Nu poți deveni spontan și real decât prin contactul viu și plin de răspundere cu ceilalți; la ce mi-ar servi aceasta, dacă n'am puterea să ies din cercul magic al individualității mele, dacă niciun alt om nu mă preocupă atât de mult încât, în prezența lui, personalitatea mea să dispară. Aici nu e vorba despre o legătură obișnuită cu ceilalți oameni așa cum e dela sine înțeles că trebuie să am, ci tocmai e vorba de o legătură existențială. Privită astfel, formula de mai sus se rezolvă într-o tautologie: Fii existențial ca să devii existențial. Așadar, oricât ar fi de exactă această formulă a raporturilor dintre *eu* și *tu* față de subiectivismul și punctul de vedere al lui *Heidegger*, totuși nu se poate întemeia pe ea o doctrină practică a vieții. Dealtfel acest lucru îl știe și *Grisebach* foarte bine. Atât numai că nu trage toate concluziile.

Cu *Grisebach* se aseamănă în multe privințe și teologul *Friedrich Gogarten*. Și acesta accentuează legătura dintre *eu* și *tu*. Încă nu se oprește aici. Recunoaște că nu pot avea o atitudine existențială față de aproapele meu decât numai atunci când legătura mea cu Dumnezeu, cu creatorul, este și ea existențială. Aproapele meu, cel care e *tu* față de mine, rămâne ca și mine, o creatură. Realitatea lui îi vine dela Dumnezeu, obârșia oricărei existențe și de asta nu dă o atenție serioasă decât aceluia pentru care Dumnezeu este adâncă și serioasă realitate. Cu alte cuvinte: Fără credință nu poate fi nici-o existențialitate adevărată, nimic esențial. Atâta vreme cât mă măginesc, la propria mea individualitate, la imanența mea subiectivă, ca *Heidegger*, sau restrâng universul la simpla confruntare a omului cu omul, ca *Grisebach*, nu pot găsi calea către nemijlocita spontaneitate a vieții.

Gogarten face parte din cercul de prieteni al elvețianului *Karl Barth*. Teologia lui *Barth* este astăzi foarte combătută și se poate ca adversarii ei să aibă, în multe privințe, dreptate. Este, însă, incontestabil că teologii din cercul lui *Barth*, înrudiți sultește cu *Kierkegaard*, au semnalat cei dintâi, cu un simț precis al lipsurilor de care suferă spiritualitatea epocii noastre, punctul unde trebuie căutată deslegarea problemei existenței. Nu stă în puterea omului să devie din nou curat și drept printr-o hotărâre a voinței, după ce și-a pierdut odată puritatea și simțul dreptății. Pentru a reveni la parabola noastră, funia va intra prin urechile acului mai repede decât ne vom putea lepăda noi cu bunăvoie, de averea conștiinței de sine. Dăruind această avere n'am isbutit încă nimic,

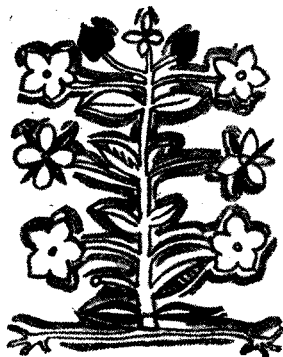
sau, mai bine zis : a dăruii, în acest caz, nu e un lucru atât de ușor cum se pare. Pentru că atunci când îmi dăruiesc averea, adică falșitatea mea, crezând că voi slui prin asta existenței mele, nu fac decât să-mi dobândesc o nouă avere, mult mai rea și mai primejdioasă. Oricum m'aș întoarce, lumina vie a conștiinței mele care strălucește fără rușine peste toate faptele mele și mă arată, mie însumi în mii de oglinzi, lumina asta nu se poate stinge și îmi împiedică drumul spre existență.

Isus spune bogatului : Vinde-ți averea și vină după mine. În partea doua a acestui îndemn trebuie să căutăm deslegarea enigmei. Numai atunci când bogatul s'ar fi putut hotărî să-l urmezi pe Isus, adică atunci când ar fi recunoscut și el pe fiul lui Dumnezeu, când ar fi *crezut* — numai atunci ar fi fost în stare să renunțe la avere. Nu putem să uităm cu adevărat de noi înșine și să ne dobândim astfel existența decât gândindu-ne la Dumnezeu. Deaceea se spune : Cine își părăsește eul *pentru mine*, adică pentru Crist sau pentru Dumnezeu. În cercul individualității noastre al conștiinței noastre autonome sau în cercul societății umane nu ne putem pierde niciodată eul, și deci, nici nu-l putem găsi vreodată.

Din felul cum e formulată parabola bogatului, apare foarte limpede că Isus știe că porunca pe care o dă acestuia nu poate fi îndeplinită. Aceasta o dovedește comparația cu funia și urechile acului și întrebarea bogatului : Atunci când e fericit ? Isus răspunde, foarte logic : Ceeace oamenilor nu le este cu puțință, lui Dumnezeu îi este cu puțință. Asta înseamnă : Omul nu are puterea să se lepede de averea lui, nu poate deveni esențial, existențial, deci fericit. Numai credința în revelația milostivă a Dumnezeirii poate duce la regăsirea sărăciei spirituale pierdute.

Drept încheiere, vom raporta la oamenii de astăzi porunca lui Crist : Vinde-ți averile și vino după mine ! Pentru că aceasta ne privește, de fapt, și pe noi, și numai pe noi. Averile pe care trebuie să le vindem sunt, înainte de toate, cuceririle noastre istorice, rezultatele așazisului nostru progres în toate domeniile. Însă nu trebuie deloc să aruncăm aceste lucruri numai din bucuria de a distruge, dintr'un nihilism nebun și orb. Cine face asta e vinovat. Renunțarea nu are un sens decât numai dacă e o jertfă adusă lui Dumnezeu, adică numai dacă aruncăm aceste averi din pricină că recunoaștem lipsa lor de valoare față de nețărmuita valoare a Dumnezeirii și urmăm pe Crist.

La baza întregii probleme moderne a existenței, cu toată ideologia ei adesea întortochiată și abstractă, stă străvechea întrebare atât de cumplit de simplă a omeniei, întrebarea bogatului din Evanghelie : Ce trebuie să fac ca să dobândesc viața veșnică. La această întrebare nu există nici astăzi decât un singur răspuns : Vinde tot ce ai, dă celor săraci și vino după *mine*. Asta e deslegarea problemei ; altă deslegare nu mai este. Și e o deslegare pe care nu o avem : omul nu poate s'o dea. Numai Dumnezeu singur poate chiar ceeace este cu neputință.

P O E S I I

DE

V. VOICULESCU

ZÂNELE DE AUR

Ne'ntorceam odată, noaptea, dela fân.
Miresmele se 'ntreceau să ne desmierde
Și la vraja unui basm bătrân,
Adormisem în car, pe maldăr verde.
Mergeam, lin, pe tărâmul celă'alt
Unde m'așteptau un stol de zâne
Pe-un prund de aur pân'la nori de 'nalt..
Când, la o margine de sat,
A trecut pe lângă noi zorit
Prin întunericul destrămat
Un cârd de fete plecate la ghilit.
Purtau pânze 'n cap și poale 'n brâne..
A fost o vedenie de taină și noroc.
Am crăpat ochii o clipă, și i-am strâns la loc:
Jucau sterlici de umbre și lumini, amestecat,
Și cerul se înălbea ușor
Ca într'un descântec lin cu vorbe line.
...De-atunci zorile au rămas pentru mine
Un cârd de zâne 'nvoalte și bălane,
O horă sglobie de surate codane,
Cu fote negre suflecate pe pulpe albe
In cosițe plăvițe înnodând maci și nalbe,
Pornite cu noaptea 'n cap spre răsărit
Către jiliștea lumii, la ghilit..
Ele trec pe lângă streji adormite,
In vârful picioarelor
Și nesimțite

Pe corlățile ponoarelor
Aleargă în tăcere,
Cu vălătuci de beznă, lăicere
Și trâmbe de noapte 'n panere,
Spre gărlele de aur tănuite 'n fund,
Acolo se apucă să 'nălbească grăbite
Pânzele nopții vrăjite
Pe prundurile cerului afund:
Le flutură 'n zare și 'n vânt
Și le 'ntind pe redii de lumină
Dincolo de margini de pământ.
Apoi s'aruncă și ele 'n scaldă senină
Și, goale, ies și se tolănesc alături pe prund.

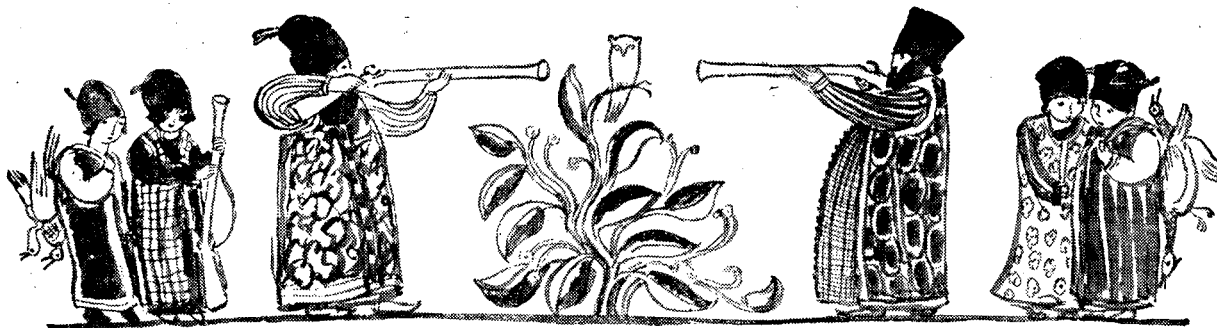
V I N U L L U M I I

Nici plug, nici sapă: suflet. Ia-ți sufletul cu tine.
Vezi, cumpăna de zodii spre Scorpie se 'nclină
Și 'n grelele podgorii vărsate pe coline
Ne chiamă dimineața cu chiot de lumină.

Și calcarul și lutul, cum sunt în veci săracii,
Azi fuseră mai darnici și 'n cel mai sterp ungher
Nădejdea își infipse, puternică, haracii
Să urce vița vieții tot rodul ei în cer.

Intinde toamna 'n slavă lungi funii de cocoare,
Tu ia ca pentru vrajă o tufă de pelin:
Voiși strivind ciorchinii în linuri curgătoare
Din boabele durerii să facem lumii vin.

UN RĂU FĂRĂ LEAC SAU DESPRE CĂȚIVA „CĂLĂTORI CHINUÎȚI“

DE

TOMA VLĂDESCU

Ar fi dificil să dăm exact pe românește expresiunea de «*voyageurs traqués*» cu care etern desnădăduitul Henry de Montherlant s'a caracterizat minunat pe sine — și a fixat pentru totdeauna psihologia diletantului vecinic vagabond, totdeauna nemulțumit și alergând neîncetat, dar cu o patimă teribil de efemeră, după emoția zilei de mâine... Lăsând la o parte mii de nuanțe din sensul francez, noi am împrumutat titlul de mai sus din cartea lui Monther'ant — *Aux fontaines du désir* — și am preferat termenul de „călători chinuiți” pentru a vorbi aici de acești superbi nemulțumiți dela sfârșitul veacului al XIX-lea și începutul celui de al XX-lea, cari au purtat în sufletul lor, ca pe o comoară fără preț, un blestem teribil și frumos. Călătorii chinuiți — „traqués” — constituiesc o varietate deosebit de interesantă și poate cu totul special franceză. Lirici prin definiție, ei au asemeni copiilor mândri și neînțeleși, ambiții pe care speră să nu le atingă niciodată și visuri pe care le sfărâmă, cu patimă, ei înșiși, ca să beneficieze de voluptatea unei suferințe fără sfârșit... Drept cuvânt de ordine ei au nemulțumirea, disprețul, adesea indulgent. Iar ca deviză și regulă inextricabilă de viață: dorința, setea mereu nepotolită de „a pleca”, de «*changer de place*»... Și ar fi greu să definim această sensibilitate altfel decât citând versurile faimoase ale lui Baudelaire :

Mais les vrais voyageurs sont ceux-là seuls qui partent
Pour partir ; coeurs legers, semblables aux ballons,
De leur fatalité jamais ils ne s'ecartent
Et sans savoir pourquoi, disent toujours : allons !

Ceux-là dont les désirs ont la forme des nues
Et qui rêvent, ainsi qu'un conscrit le canon,
De vastes voluptés, changeantes, inconnues
Et dont l'esprit humain n'a jamais su le nom !

Și tot el, poetul florilor răului, a fixat, ca o sentință, înfricoșătorul lor destin :

L'homme ivre d'une ombre qui passe
Porte toujours le châtiment
D'avoir voulu changer de place.

Vom găsi într'adevăr aici în analiza pe care o vom face acestor „călători chinuți“, am zice poate mai bine: *prigoniți* — frumoasa expresie a lui Montherlant ne va obseda mereu în acest studiu — toate calitățile sau „*tarele*“, dacă preferați, pe care Baudelaire le-a notat cu o extraordinară claritate și precizie în magnificul lui „Voyage“.

«*Traqués*» — astfel i a numit Montherlant, însemnând cu această dureroasă formulă tragicul osândeii lor. Noi credem însă că i-am putea numi tot atât de bine „călători ră-tăciți“. Căci, deși au avut un scop precis, ei l-au părăsit în mod aproape voluntar și, asemeni navigatorilor fără speranță, s'au resemnat să se avânte în larg pe urmele nesigure ale capricioasei lor inspirații. Pe planul filozofic și psihologic — ei sunt *desaxați*.

Dar importanța lor nu e deloc neglijabilă și ea se explică nu numai prin gravitatea problemelor pe care spiritul lor le suscită. Dar deasemenea și, poate mai ales, de suprafața excepțională a personalităților de care vom avea să ne ocupăm.

Renan, Anatole France, Barrès și, printre cei în viață, Charles Maurras — ilustrează cu numele și cu strălucirea lor starea de spirit care ne interesează.

Stare de spirit — am spus.

Am putea totuși să ne îngăduim un cuvânt mai pretențios — dar mai precis: o *doctrină*. Cu siguranță, această doctrină n'o vom găsi poate definitiv formulată de scriitorii pe cari i-am numit mai sus — și aceasta pentru motive diverse pe care vom avea ocazia să le arătăm. Trebuie de altfel să separăm net pe Renan și pe Anatole France, de Barrès și Maurras; și Maurras, el însuș, oricâte puncte de contact ar avea cu Barrès, se desparte totuș de acest etern visător, în mod tranșant. Ceeace ne va interesa pentru moment e că, înainte de secolul nostru, nu exista o doctrină; era numai o atmosferă. „Nori“ pentru a întrebuița un cuvânt consacrat — aceste «*nuées*», termen pe care Maurras îl împrumută dela Aristophanes și îi dă un sens plin. Erau, propriu zis, sugestiile renaniene, dacă ne putem exprima astfel, și pe care autorul olimpien al „Vieței lui Isus“ a știut să le strecoare cu o artă atât de abilă și atât de subtilă în spiritul contimporanilor. Un adevărat *misticism* franco-germanic, — francez prin aportul atâta de personal și atâta de viguros al lui Renan și mai ales al lui Barrès, după părerea noastră și germanic prin originile germanice ale gândirii renaniene.

Acest aliaj de inteligență germanică și de sensibilitate și rafinament francez — și noi credem că precizăm just pozițiile respective — a avut această extraordinară influență care a răscolit un întreg secol și în mod cu totul particular a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Care a fost atitudinea morală și intelectuală a acestei epoci, se știe în deajuns — și Charles Maurras a făcut în *l'Etang de Berre* o analiză pe cât de dreaptă pe atâta de precisă:

„Il s'agissait pour nous de dire non à tout. Il s'agissait de contester toutes les évidences et d'opposer à celles qui s'imposaient (y compris les mathématiques) les rébellions de la fantaisie, au besoin, de la paresse et de l'ignorance. Le mot de scepticisme n'est pas suffisant pour qualifier ce mélange d'incuriosité frondeuse avec le délir de l'examen. Un *à quoi bon?* réglait le compte universel des personnes, des choses et des idées. C'était le néant même senti et vécu“.

Neamul acesta, în sfârșit trebuia el să fie lichidat? S'ar fi putut crede. Căci dacă Anatole France a continuat, artist și diletant, această stare de spirit la începutul secolului XX, încă de mult Barrès, — Barrès din *Jardin de Bérénice* — dăduse semnalul de alarmă.

Această stare de spirit devenise odioasă chiar în ochii acelora cari știau totuș să-i guste farmecul — și după chipul ei Barrès a creat figura desgustătoare a *Adversarului*

Fără îndoială, nu Barrès avea să ne dea echilibrul și nu el va constitui adevărata reacțiune contra acestui „stupide XIX-e siècle“ cum numește violentul Leon Daudet această epocă de penurie morală și de defetism intelectual. În autorul *Colinei inspirate* vom recunoaște totdeauna pe acela al *Cultului eului și Memoriile* lui Barrès (acum au apărut deja primele două volume din „Mes Cahiers“) prezentate cu foarte multă metodă de François Duhoureaux, vin să întărească în mod amplu acest punct de vedere. Dar în „Cruciada“ contra secolului al XIX-lea Barrès a jucat totuși rolul cel mare. Căci el a fost cel dintâiu care s'a ridicat contra acestor „rebeliuni“ și, cu o splendidă vigoare, a deschis drumul acelora cari, mai târziu, ca Charles Maurras, trebuiau să le dea lovitura definitivă și să restabilească, în mod ferm, prerogativele *rațiunii*. Adversarii secolului al XIX-lea însă n'ar putea fi totuși prea entusiaști — și Henri Massis care anunța cândva declinul oricărei autorități intelectuale a gândirii renaniene, exagerează. Norii — *les nuées* — sunt aproape tot atât de încruntați, ca acum mai bine de trei sferturi de secol când Renan era *maître* și, mai precis, la epoca la care el își publică *Ernest et Béatrix*. Se va remarca, fără îndoială, un fenomen bizar. Intr'adevăr, discipolii autentici ai lui Renan se feresc de a mai pomeni astăzi numele maestrului, dar continuă cu toate acestea starea de spirit pe care el a inițiat-o și exprimă, cu riguroasă precizie, propria lui gândire. Este în mod cu totul special cazul unui „tânăr maestru“ care posedă oarecare ascendent — de altfel explicabil — asupra tinerii generații; este cazul lui Henry de Montherlant care va prezenta pentru noi un deosebit interes. Autorul lui *«Paradis à l'ombre des épées»* îmbrățișează aproape în întregime sofismele și contradicțiile lui Renan și le însușește cu o desinvoltură și cu o lipsă de originalitate remarcabilă, face din ele un adevărat catechism, o *doctrină* — doctrina de care vorbiam mai sus...

...Dar ține cu orice preț să pozeze în iconoclast.

Să recitim într'adevăr paginile cu care începe cartea lui „Aux fontaines du Désir“. Eseiul *«Synchrétisme et alternance»* dedicat — surpriză... — lui Romain Rolland și continuat, în același spirit de *«La mort de Peregrinos»*, *Barrès s'éloigne»* și *«Sans remède»*, constituie pur și simplu un amestec de Renan și de Barrès la care Montherlant adaugă, ceace, cu siguranță, nu e deloc neglijabil, această artă superioară care îi e proprie și care i-a atras atâți admiratori.

„Synchrétisme et alternance“ — este nevoia de a *sintetiza* viața prin alternanță, din moment ce sinteza totală, ea însăși, este irealizabilă. Toate sentimentele, toate „pașiunile“, „tous les fruits de nos entrailles“ — cum zice Montherlant — trebuiesc acceptate. „Leur violence — adaugă el — nous crie qu'elles aussi sont une vérité“. Și aceasta ajunge... Aceste câteva rânduri rezumă, cu oarecare aproximație, întreaga gândire a lui Henry de Montherlant (sau cel puțin pe aceea din momentul în care scria...) și toată filosofia din *«Aux fontaines du Désir»*.

Nu e prea mult! Și mai ales nu e nimic *«nou»*... Detaliu de care Montherlant pare a nu-și da seamă — pentru că el se reclamă pur și simplu dela Romain Rolland!...

„L'humanité — spune acesta din urmă — c'est une symphonie de grandes âmes collectives. Qui n'est capable de la comprendre et de l'aimer qu'en déchirant une partie de ses éléments montre qu'il est un barbare“. Se va observa că „gândirea“ lui Romain Rolland a avut un efect cu totul bizar asupra lui Henry de Montherlant.

Căci acesta își închipuie că poate să exclame — cu un patetism, de altfel, care ne face, mai mult, să zâmbim :

„Vous êtes la plus grande force qui existe dans les lettres françaises. Le monde est plus riche pour moi maintenant que je vous connais!...“

Aceasta este, cu siguranță, cam mult. Vom avea dreptul să-l acuzăm pe Henry de

Montherlant de glumă facilă, sau de ignoranță culpabilă, sau încă, (și aceasta, fără îndoială, i-ar face plăcere!) de ingraturitate... mai mult sau mai puțin barresiană! ¹⁾ Căci orice lector de bună credință se va întreba care poate fi rolul autorului lui «*Jean-Cristophe*» sau al lui «*Au-dessus de la mêlée*» în această desbatere! Romain Rolland face parte din familia acestor „umanitariști“, lipsiți de orice disciplină intelectuală, cari au iritat chiar pe Julien Benda (acest evreu „dreyfusard“ care se găsește de altfel și el, exact în aceeași categorie! ²⁾). „Sectarismul“ lui Romain Rolland „de l'autre côté de la barricade“, nu mai este de demonstrat, iar *statornicia* atitudinilor lui ar fi putut să jeneze în mod serios pe acest „voyageur traqué“, desăvârșit pe care îl incarnează Henry de Montherlant.

Dimpotrivă nimănui nu-i va fi greu să descopere în „Fântânile“ lui Montherlant, izvoarele de inspirație renaniene...

Autorul lui *Avenir de la science*, al lui *Ernest et Beatrix* și al *Vieței lui Isus* trăește intens, se găsește aproape în întregime în cartea lui Montherlant, care realizează în felul acesta o admirabilă sinteză. Într'adevăr la fiecare pagină din *Aux fontaines du Désir* întâlnim acest spirit bolnăvicios al lui Renan, acest „vague à l'âme“ al lui, incurabil, unit cu acel scientism bizar care a fascinat atâtea generații... Chiar frazele pe care Montherlant le desprinde și le admiră în opera lui Romain Rolland le vom regăsi aproape identice, dar cu pecetea originalității în plus, la Renan...

„Tout a son droit à être — spune acesta (și cum ar putea fi altfel din moment ce el se mulțumește să privească totul „*comme phénomène curieux*“ ?). Vouloir détruire ou abolir quoique ce soit, c'est folie. C'est détruire un ton dans l'échelle musicale, une nuance dans la série des couleurs... Toute chose représente un ton dans l'univers, dans le „concert universel“. Și încă :

„Vertu, crime, beauté, laideur, ciel, enfer, venez sur ces pics sublimes vous donner le baiser de paix et vous embrasser dans le vaste sein du Père. Tout est beau, tout est bon, sauf le médiocre“...

Cum a făcut Montherlant ca să nu recunoască în fazele lui Romain Rolland gândirea lui Renan?...

E secretul lui!

Căci nimeni nu va contesta că această „*symphonie des grandes âmes collectives*“ de care vorbește Romain Rolland nu e decât „l'échelle musicale“ seria de culori sau acest concert universal a cărui perfectă integralitate o iubea atâta de mult Renan.

---

1) Se poate remarca, într'adevăr, că nu există în acest moment, în literele franceze, un spirit atât de profund barresian ca al acestui neobosit detractor al lui Barrès care este Henry de Montherlant. În tot ce scrie și în tot ce face Montherlant amintește pe autorul lui *Culte du Moi* (de altfel chiar atacurile la adresa lui Barrès, Montherlant le explica în semn de supremă ironie, în fraze copiate cuvânt cu cuvânt din „*Huit jours chez M. Renan*“). Barrès a simțit nevoia să bastoneze „*lyriquement*“ pe maestrul său Renan. Ei bine Montherlant face la fel lovind — vai! — în prestigiul fără egal și, cu siguranță fără pată, al lui Maurice Barrès. Decât ne vom grăbi să adăogăm că „ingraturitatea lui Barrès față de Renan se explică cu totul altfel, decât aceea a lui Montherlant față de maestrul său direct. „Ingraturitatea“ lui Barrès — dacă se poate întrebuița acest termen! — era comandată de o disciplină pe care autorul lui *Amori et Dolori Sacrum* și-o impusese și care era o reacțiune sau, în orice caz, o încercare de a reacționa împotriva inerției renaniene. Dar care ar putea fi fundamentul atitudinii lui Montherlant?... Nu găsim nimic! Sau dacă vreți... *dragostea!*

„Les amants mêlent à leurs carresses les morsures et les coups“ — explică Henry de Montherlant... E posibil și argumentul ar putea fi abil... Decât că, ne permiteam noi să întrebăm în publicația parisiiană *Latinité* — „il serait intéressant de savoir si un écrivain qui aime son maître doit l'aimer de la même façon qu'il aime sa maîtresse...“

2) Se va conveni că diferența pe care o stabilește autorul cărților de scandal „*La trahison des cleres*“ și „*La fin de l'Eternel*“ între „umanism“ și „umanitarism“ este extrem de factice.

Stabilind astfel ceea ce Maurras numește „le sentiment du mien et du tien“ între Renan și Romain Rolland în raport cu Henry de Montherlant, ne rămâne să vedem care este valoarea sincretismului și a alternanței, după formula autorului lui „Aux fontaines du Désir“. Dar înainte de a proceda la această analiză, ar fi util încă să precizăm că niciăeri în paginile lui Montherlant, de care ne ocupăm, nu găsim absolut nimic care să nu fi fost spus înainte de el¹⁾.

Suntem impresionați de această beție a nevoii de „changement“ — ceea ce constituie poate una din cele mai frumoase părți ale cărții lui Montherlant — ne vin imediat în minte atâtea pagini din Barrès, Barrès prima manieră, estetul elegant și superb din *Culte du moi* sau din *Trois stations de psychothérapie*.. Suntem sesizați de violența anumitor contradicții — de altfel în mod constant aceleași — ne gândim numai decât și mereu la Renan...

Ceeace ne va fi ușor să arătăm în paginile care urmează.

* * *

Intr'adevăr „Călătorii goniți“ (ne va fi foarte greu să găsim în românește echivalentul lui „traqué“!) ne pun în fața unei probleme de un interes capital. Este marea chestiune a *Relativului* și a *Absolutului*. Toate aceste spirite, toate aceste inteligențe *desaxate* au cunoscut, în toată puterea ei devastatoare, dorința arzătoare și inexorabilă de a ști. De a ști totul.

Dar aripele lor au fost înfrânte de dificultățile pe care ni le opun limitele rațiunii noastre — și prin urmare misiunea lor în haosul terestru le-a apărut clară și precisă. Pentru că lumea nu are niciun sens, ce-ar fi putut ei face altceva decât să râdă de ea — un râs îngrozitor de amar — și să se resemneze la un etern, „se laisser vivre“?... Ar fi momentul să spunem că în literatura românească, Eminescu învins pe vremuri de aceleași erori ale filozofiei germane din secolul al XIX-lea, care au circulat atâtea vreme cu atâtea necontestată autoritate (impotriva lor se ridică astăzi cu extraordinară vigoare și nu cu mai puțină autoritate, filozofia sigură a lui Maurras și a școalei dela *Action Francaise*; dar această reacțiune însăși nu demonstrează oare tocmai vitalitatea acestor chimere care unesc pe Rousseau și pe Kant cu atâtea generații care i-au urmat?).

— Eminescu, ziceam — și să ni se ierte această lungă paranteză! — oferea cronicarului literaturii noastre filozofice un minunat exemplu de *desaxare*.. Cu ampla lui cunoaștere a filosofiei germane, cu melancolia și cu sbuciumul lui fără sfârșit, cu scepticismul lui „fără remediu“ și cu această îndoială permanentă care i-a măcinat toată viața în întrebări fără răspuns.

Au e sens în lume...

Iar pe de altă parte, dăruit cu un fericit particularism național (care îl apropie sensibil de Barrès) — cultul lui pentru strămoși, pentru pământ, pentru trecut — cu al lui splendid și românesc

Eu îmi apăr sărăcia și nevoile și neamul

Eminescu înseamnă, în freamătul dezordonat al secolului al XIX-lea, un acord național.

În Franța însă această stare de spirit a condus cu totul în mod natural la o desinteresare totală, mai vulgar, la un „jemanfișism“ desgustător al cărui tip desăvârșit a fost fără îndoială Anatole France. E inutil să căutăm o doctrină în cărțile acestui „maestru“. Nu vom putea găsi decât o faimoasă colecție de paradexe a căror artă perfectă este, din nefericire, tot atât de primejdioasă pe cât de agreabilă. Și viața publică ea

1) Recent, în *Pour une vierge noire* Montherlant confirmă în mod explicit constatarea noastră; ne vom ocupa poate altădată.

însăș, a lui Anatole France nu este decât o transpunere în real a fanteziilor atât de inconsistente din scrierile sale. Intr'adevăr, France a iubit, rând pe rând, atitudinile cele mai contradictorii. Patriot ireductibil și militarist ¹⁾ chiar puțin înainte de izbucnirea afacerii Dreyfus, „dreifusard“ și partizan al „justiției absolute“ puțin timp după aceasta, spre sfârșitul vieții acest malițios bătrân aderează la a III-a internațională, dela Moscova... de unde de altfel demisionează câțva timp înainte de a muri.

Aceste situații luate la voia întâmplării, rezumă toată atitudinea lui Anatole France în fața vieții. Și în rândurile acestea n'am ști să regretăm în deajuns ascendentul puțin comun pe care opera lui France a avut-o asupra tinerelor generații.

Păstrând evident proporțiile, putem spune fără să exagerăm că Renan și Anatole France au creat un adevărat „*mal du siècle*“. France mai cu seamă și poate mai mult în străinătate chiar decât în propria lui țară, era de *bon ton* în saloanele oamenilor mai mult sau mai puțin cultivați — și indispensabil în biblioteca studentului... Ah! tinerii anatole-franciști! Se recunoșteau atâta de ușor! Neîncrezători și cu spiritul leneș, copiii aceștia „*fiers de leurs premiers entêtements*“, cum ar spune Rimbaud, cari nu avuseseră timpul să înțeleagă nimic din viață, dar cari se sileau să strâmbe, cât mai corect posibil surâsul amar și desabusat al d-lui Bergeret, ațșau pretutindeni, cu ostentanțione provocantă, o inteligență inutilă, orgolioasă și anemică. Nimic nu-i interesa, nu se ocupau de nimic, ci cu brațele încrucișate și cu fizionomia vecinic împodobită de un rânjet de dispreț sau de desgust, ei aveau aerul de a fi pătruns tot neantul din univers și de a acorda creatorului, lui însuș, o binevoitoare soluțiune!

Din fericire timpurile acestea au trecut. Anatole France nu mai e la modă ²⁾. Ne interesează astăzi France, ca artist — dar cine îl mai ia drept maestru? Se pare într'adevăr că și în *negafiie* elanul e necesar și, în cărțile lui Anatole France, el lipsește cu desăvârșire. Deaceea spiritele însetate de viață și dornice de a fi conduse, se vor îndrepta în altă direcție. Le trebuie un șef, le trebuie *elan*.

Barrès li-l va da...

Barrès a fost într'adevăr tipul perfect al adevăratului „maestru“. Dar să fim bine înțeleși. Nu e vorba de un maestru „à l'allemande“, un fel de „Herr Professor“ grav, cu redingotă și cu principii imuabile, gen care, de altfel, n'ar fi avut nicio șansă de a reuși în Franța. Cu totul dimpotrivă, Barrès s'a adresat direct inimilor. Și pentru aceasta Barrès a fost adorat. *Adorat* — în cea mai înaltă accepțiune a acestui cuvânt, de o generație de fanatici, acești „sur-intellectuelles socialistes nationalistes—barrèsien“, de cari vorbea

1) Se știe atitudinea pe care France a luat-o cu privire la o carte a lui Abel Hermant — *Le Cavalier Miserey* — socotită dăunătoare disciplinei militare. Condamnând pe autor, Anatole France adăuga: „Je ne connais qu'une ligne que le colonel fit lire dans le quartier des chartreux, à Rouen. C'est celle-ci: „Tout exemplaire du cavalier Miserey saisi au quartier sera brûlé sur le fumier et tout militaire qui en serait trouvé possesseur sera passible du prisons“. Ce n'est une phrase très elegante, j'en conviens, moi je serais plus content de l'avoir faite, que d'avoir écrit les quatre cent pages du *Cavalier Miserey*. Car je suis sur qu'elle vaut infiniment mieux pour mon pays“. (Citat de Barrès: *Scènes et doctrines* — tom. I). — Un frumos exemplu de intoleranță, această frază, pe care nimeni n'ar mai îndrăzni s'o scrie astăzi fără să riște fulgerele atâtor pene democratice și, dacă putem spune, Anatole-franciste...

2) N'ar trebui totuș să se creadă că generația de astăzi disprețuește pe Anatole France — cum își inchipuia Paul Souday, de pildă. Generația noastră este mai mult obosită de France. Cu toate acestea stilul magnific și ironia rând pe rând malițioasă și indulgentă a creatorului lui Sylvestre Bonnard nu vor dispăcea niciodată.

Anatole France *maestrul* a pierdut orice autoritate — lucru de care tinerii intelectuali de azi nu pot decât să se felicite. Din alt punct de vedere însă, în orice admirator al lui Maurice Barrès sau Maurras, se va găsi totdeauna o amintire respectuoasă și admirativă pentru geniul, din fericire perimat, al lui Anatole France.

Marsan într'un articol minunat, acești tineri înflăcărați și inteligenți cari aclamau „l' allure princière du maître” și cari, văzându-l, „poussaient des cris d'amour”...

Sensibilitatea lui Barrès însă, e momentul s'o spunem, a fost ceea ce francezul numește „son fort et son faible”. Vom constata mai întâi că, adversar al rațiunii și al inteligenței — „cette très petite chose à la surface de nous même” —, aceste două forme ale cunoașterii Barrès nu le-a disprețuit încă dintru început. Dimpotrivă, întocmai ca Renan, ca Anatole France, ca Maurras — Barrès a fost și el mistuit de dureroasa necesitate de a cunoaște totul. Și din acest punct de vedere, noi nu știm vreo pagină mai profund emoționantă, mai sguuitoare, decât faimoasa *Invocație*, care marchează în același timp abdicarea lui Barrès și cu care se sfârșește prima carte mare a acestui mare scriitor.

Este într'adevăr în această „*Oraison*”, impregnată de o emoție grea și dureros de pătrunzătoare toată desnădejdea înspăimântată a lui Barrès în fața neantului care-l cuprinde :

„ Oh maître, dissipe la torpeur douloureuse — imploră el — pour que je me livre avec éloquence à la seule recherche de mon Absolu”.

Și din turnul de fildeș, unde sufletul lui s'a înălțat, el striga încă odată spre acest „*maître*”, pe care nu-l vede, dar căruia ar vrea să-i dea toată ființa lui — „*aimer*”, „*servir*”.

„Toi seul ô mon maître, m'ayant fortifié dans cette agitation douloureuse, d'où je t'implore, tu saurais m'en entretenir le bien fait, et je te supplie que, par une suprême tutelle, tu me choisisses le sentier où s'accomplira ma destinée.

Toi seul, ô maître, si tu existes quelque part, religion axiome ou Prince des hommes !”.

El a simțit deci nevoia de a-și căuta absolutul lui. Nu e fără importanță acest detaliu care constituie oarecum o anticipare asupra celei mai înaintate forme din gândirea lui Barrès. Vom spune de altfel că acest absolut, Barrès nu l-a găsit niciodată sau cel puțin că el n'a fost niciodată mulțumit. Sau mai repede, vom spune că Barrès a găsit acest absolut „*son Absolu*” — care i-a arătat „le sentier où s'accomplira sa destinée”, fără totuși să-i dea liniștea de care avea nevoie — dar că el n'a găsit niciodată aceea ce îi trebuia în mod real: absolutul pur și simplu. Barrès a ajuns, fără îndoială la câteva formule precise și definitive, la o disciplină destul de riguroasă dar care nu putea constitui o realitate decât pentru el și pentru aceia cari știau să *simtă* ca el. Pentru că disciplina barresiană nu se impune rațiunii. Produs al unui egocentrism foarte strict după metoda Sfântului Ignatiu de Loyola, disciplina barresiană, nobilă și eloquentă expresie a unui „*eu*” care a știut să reziste *Barbarilor*, este fondată numai pe sensibilitate. Și Barrès nu credea că greșește.

Inteligența nu este decât „une petite chose à la surface de nous-mêmes ; profondément — spune el — nous sommes des êtres affectifs”. Dar pământul și morții — „notre terre nous donne discipline et nous sommes le prolongement de nos morts” — și acceptarea lui Barrès care izvora din fatalismul lui — „la certitude que nous sommes enfermés dans les phénomènes nous donne une résignation”.

N'au fost de ajuns pentru a stinge văpaia care mistuia sufletul exaltat al lui Barrès. Toate aceste paliative n'au fost, cum spune el, decât o resemnare — „une résignation ! „*L'Homme libre*” și „*l'Ennemi des lois*” n'a acceptat niciodată pe „barbari”.

Colina inspirată, care constituie o etapă finală în evoluția lui Barrès, o dovedește cu prisosință. Și *memoriile* lui Barrès din care Francois Duhoureau ne-a dat câteva fragmente (și din care cunoaștem acum primele două *caete*¹⁾) ne aduc, cum arătăm mai sus, precisiuni a căror importanță nu ne va scăpa.

1) „Caetele propriu zis, erau destinate să furnizeze lui Barrès materia *memoriilor*; moartea prematură a scriitorului, însă, s'a opus acestui proiect.

Intors dela cimitir, după înmormântarea mamei lui — și se știe ce a însemnat momentul acesta în viața lui Barrès! — autorul *Omului liber* nota în „Caetele“ lui :

„Puisque je suis elle, je n'ai plus le droit de me gaspiller, ma retraite. Retraite de la vie politique. Je me réfugie chez mes morts. Je n'ai plus besoin du monde. Tout ce qui veut vivre en moi, je l'entendrai sur mes tombes. Ces forces sombres et profondes m'ordonnent de m'arrêter et de les laisser éclore en moi“... Și încă :

„Je défends mon cimetière, j'ai abandonné toutes les autres positions : religion, certitude scientifique, sens de la vie, progrès“... Și mai departe acest pasagi, net :

„Rien ne me commandait. Je me suis donné ce fatalisme : les morts me commandent, voilà où il en est arrivé *l'Homme libre!* Eh bien ! il n'a jamais voulu que se retrouver!“¹⁾ Și din acest punct de vedere, Barrès incarnează cu o splendidă elocvență, mai bine ca nimeni altul, tipul însuș al călătorului fără odihnă.

Rătăcitor singuratic, dar „clarvăzător și fievros“ prin cimitirele din Lorena, unde își trăia „*sa jeunesse triomphale*“, acolo unde el se simțea mai aproape de morții săi și unde putea să-și dăruiască tot sufletul *amori et dolori*, în decorul italian — și romantic — din Veneția, din Pisa, din Genova, unde el știa să descopere *energia*, esența însăși a vieții — sânge, voluptate, moarte... — în catedralele și în muzeele din Toledo, din Madrid, pretutindeni — el a plimbat, cu aerul său aristocratic de Prinț exilat, o inimă plină de o emoție nespusă și aripă de vultur zdrobit...

„...Je sais des endroits intacts où veillent mille chefs-d'oeuvres“ — spune el... Barrès le-a căutat pe toate, cu speranța teribilă, ascunsă, de a nu le găsi niciodată...

„Chercher continuellement la paix et le bonheur — spunea deasemenea Barrès — avec la conviction qu'on ne les trouvera jamais. C'est toute la solution que je propose“...

Este în aceste rânduri, de o incomparabilă emoțiune, caracteristica esențială, dominantă, a tuturor „călătorilor chinuți“... Dorința, setea de a căuta... sufletul înfrigurat... Dorința de a nu găsi. „Panașul“ !..

„Tout ce qui est atteint est détruit“ — va adăuga de altfel Henry de Montherlant întregind astfel gândirea maestrului său...

Această sensibilitate comună n'are de altfel nimic inexplicabil. Am văzut care a fost izvorul de inspirație, comun și el, al tuturor acestor spirite *desaxate*. France, Barrès, Charles Maurras el însuș poate — pentru că el se apăra contra acestei supoziții (Maurras va constitui dealtminteri, cum vom vedea imediat, singura reacțiune importantă contra acestei stări de spirit) și printre cei mai tineri Henry de Montherlant (care încearcă să reabiliteze o doctrină pe care am fi vrut-o perimată) au sorbit cu toți dela izvoarele lui Renan. Se cade deci, privind în special pe Renan și pe Montherlant, să ne interesăm mai de aproape de această doctrină a sincretismului și a alternanței pentru a desprinde astfel sensul ei, consecințele și posibilitățile.

Sincretismul și alternanța rezultă din dorința, sau mai precis, din nevoia de a trăi în mod cât mai amplu posibil — exact, dacă nu ne înșelăm, ceace prietenul Petre Marcu și amicii lui numiau „*complectudinism*“ în „Manifestul Crinului alb“ — și din cealaltă dorință, cum am arătat pe larg mai sus, de a cunoaște „*totul*“. Intr'adevăr Renan, încă din prima lui tinerețe exprimă cu acest patetism resemnat și sceptic, pe care i-l cunoaștem, primele articole ale acestei noi credințe al cărei mare pontif el trebuia să fie mult timp,

1) In aceeași ordine de idei se cuvine să amintim o frază a lui Barrès, citată de Léon Daudet într'unul din articolele lui literare din *Action Française*. După alegerea lui Barrès la Academia franceză, cum Léon Daudet îl întreba dacă e mulțumit, Barrès răspunde, întorcând capul : „*Ne sais-tu donc pas, mon pouvre Léon que je ne suis jamais content ?*“ Acest „*voyageur traqué*“ care a vrut să-și impună, atâta de greu, o altă viață, o viață socială, n'a putut niciodată să-și înfrâneze, nici să-și disimuleze temperamentul.

toată viața. „Ah, pourquoi n'ai-je qu'une vie!” — va scrie el în *Cahiers de jeunesse*. „Que ne puis-je tout embrasser! Quand je pense qu'il faut dire pour certaines formes: jamais, jamais!” Această tristețe a formelor pe care nu le vom cunoaște niciodată a fost o desolare permanentă, un sbucium constant pentru spiritul lui Renan.

Dar e cu totul alt sbucium, decât acela care răscolea sufletul învăpăiat al lui Barrès. Apropiindu-se mai mult de Anatole France, sub acest raport, spiritul speculativ al lui Renan se va simți destul de bine în această incertitudine. Îndoiala, chiar, va fi pentru el mai interesantă decât adevărul: în îndoială el va găsi plăcere, un fel de voluptate estetică — căci din ea Renan va face condiția însăși a frumuseții lui — „de sa beauté”. „Le doute est si beau — mărturisește el — que je viens de prier Dieu de ne jamais m'en délivrer car je serais moins beau...”. Vom observa că există aici o enormă diferență între Renan și Barrès. Barrès ne convinge și ne atrage prin ceea ce este, în incertitudinea lui, profund omenesc; el ne comunică o emoție, emoția lui, și ne face să o resimțim...

Renan, dimpotrivă, nu ne atrage deloc — el ne *antrenează* mai mult și aceasta printr-o forță secretă, foarte înrudită cu vițiul... „Le doute est si beau...” — este în fraza aceasta ceva mai mult decât un simplu rafinament, un fel de pervertire, un cinism subtil după moda englezească a unui Oscar Wilde, și care nu ne va surprinde prea mult la acest diletant care se amuză oarecum să ofere admirației noastre, frumusețea însăși a *tarelor* sale... „Caetele” lui sunt pline de altfel de acest orgoliu și de aceste elanuri cu totul personale care au făcut, cu siguranță, forța învățământului renanian:

„J'ai, parfois, des moments de dilatation inexprimables, de libre élan, de fureur et de liberté. Je suis l'onagre qui regarde l'univers et dit: „Pas un bien, j'ai tout brisé. O plaisir, ô délectation!”.

Dar aceste accente de „furoare” revoluționară alternează, pentru cea mai mare satisfacție a lectorului „bien-pensant” de altminteri, dar spre mirarea complectă a logicianului cu pasagi de smerenie perfect creștinească. Astfel Renan care, pentru fundarea unei noi credințe, preconizează un secol de imoralitate speculativă și de ateism, își interzice totuș riguros să se pună în serviciul ei:

„Mais Dieu, que je ne voudrais pour rien au monde travailler à cette oeuvre. Que les laïcs s'en chargent”. — Că Renan a lucrat totuși la această operă și că a lucrat cât a putut mai activ, aceasta iarăș nu va putea să ne mire deloc. Căci nu vom căuta spiritul de urmare și consecvență în acțiunea și în gândirea renaniană. Și, sub acest raport, *Viața lui Isus* constituie campania cea mai formidabilă care s'a tentat vreodată contra supra-naturalului. Căci deși lipsită astăzi de orice autoritate științifică, ea persistă totuș să rămână cartea de bază a liber-cugetătorului și poate, în acelaș timp, opera cea mai interesantă a lui Renan. Și poate am putea spune chiar, că aceasta e singura acțiune pe care Renan a întreprins-o. Incapabil de a se fixa, „voyageur traqué” prin definiție și prin vocație, Renan a fost incapabil de a acționa. Să amintim cu această ocazie paginile cu care începe „Le Jardin de Bérénice”. Este o convorbire între d-l de Chincholle și Renan, cu privire la afacerea Boulanger și pe care ne-o raportează Barrès ¹⁾.

Renan nu ascunde că tot interesul pe care i-l inspiră lui afacerea Boulanger a cărei gravitate era totuș din cele mai considerabile, e de curiozitate. Și de ce nu credea el util să ia o atitudine?...

1) Este poate util să precizăm aici că acest dialog Renan-Chincholle (de care Barrès s'a servit și în „Huit-Jours...” e fictiv, în felul dialogurilor platoniene. El servește, numai, lui Barrès, pentru a fixa minut temperamentul lui Renan.

„Parceque mon hygiène s'oppose a ce que je désire voir modifier, avant que je meurs, la forme de nos institutions“.

Nu se poate o sinteză mai coprinzătoare a spiritului renanian.

Deasemenea ar fi inutil să continuăm a enumera contradicțiile lui Renan. Ar fi laborios. Căci aceste contradicții sunt destul de numeroase — sunt toată opera lui Renan. Dar din alt punct de vedere ele vor prezenta pentru noi un interes cu totul particular. „Je me glorifie de mes contradictions“ ne spune Renan; e posibil — dar aceste contradicții se conciliază destul de greu cu scientismul intransigent și cu un spirit atâta de raționalist ca acela al filozofului — aproape monstruos — din *Avenir de la science*. Și deaceea toate construcțiile renaniene și toate doctrinele acestui maestru, nu vor putea rezista, cu tot aportul, de altfel pur literar, al lui Henry de Montherlant. E într'adevăr greu de înțeles cum au făcut toți acești „Voyageurs traqués“ pentru a nu observa că doctrinele lor sunt condamnate de însăși premisele pe care, ei, le stabilesc și pe care — suprema ironie! — ei încearcă să le impună *rațiunei* noastre. Și acesta va fi punctul capital care ne va interesa în cercetările noastre asupra diletantismului secolului al XIX-lea.

Renan vorbește, cum am văzut mai sus, de scara muzicală care trebuie să cuprindă toate tonurile, de ceace numește el *la serie des couleurs* și de toate nuanțele „concertului universal“... Dar această doctrină el va fi cel dintâi care s'o nesocotească — și mai repede chiar de cât s'ar putea crede. Căci odată această gândire, să-i zicem : universalistă exprimată, temperamentul lui nestatornic se regăsește, birue și îl determină să sfârșească printr'o frază care răstoarnă, fără echivoc, punctul de vedere căruia, cu câteva minute înainte numai, îi acordase toată aprobarea lui. „Tout est beau, tout est bon *sauf le médiocre*“ — zice el, într'un elan de sinceritate. Și totuși „mediocrul“ constituie și el un ton în scara muzicală, o nuanță în seria culorilor și mai ales găsește un loc — vai! — destul de considerabil în acest concert universal de care vorbește Renan.

O! înțelegem prea bine... Romanticul neînfrânat care era Renan ar fi vrut, fără îndoială să dea „le baiser de paix“ și să îmbrățișeze „dans le vaste sein du père“—virtutea crima, frumosul, uritul, cerul, infernul... „Mediocrul“ este prea stins, prea neînsemnat pentru ca un însetat, de rasa lui Renan, să-l fi putut dori și pe el pe „culmile sublime“ — unde el invită atâta de frenetic, aceste mici divinități contradictorii pe care le-am numit mai sus.

Și sub pana lui Henry de Montherlant aceste contradicții sunt încă și mai violente. Căci Montherlant, deși are destulă vigoare în expresie și poate aceeași forță de persuasiune ca Renan, nu are însă, cu siguranță, nici bogăția nici amploarea bătrânului maestru. Montherlant, într'adevăr, reproșează, destul de energic, lui Romain Rolland de a-și fi nesocotit propriile formule — ceace însă el însuși se va grăbi să facă imediat în acele larg coprinzătoare „Fontaines du Desir“. Romain Rolland, senin și cu o imensă candoare mărturisește, afirmă pasiunea lui pentru ceace el numește „la symphonie des grandes âmes collectives“ și consideră „barbari“, cum am văzut mai sus, pe toți aceia cari nu pot s'o accepte, această simfonie, decât distrugând o parte din elementele ei... Aceasta însă nu-l va împiedica deloc, pe el însuși, de a se ridica, nu cu siguranță, *au dessus de la mêlée*, cum își închipuie sau cum pretinde el, ci pur și simplu contra unei anumite forme de a gândi pe care el o numește „imperialism“ dar care în definitiv, este și ea un element al acestui patrimoniu universal, pentru a cărui armonie Romain Rolland afectează atâta inutilă admirație. Și deaceea răspunsul pe care i-l dă Henry de Montherlant este perfect îndreptățit.

„Alors? Vous êtes donc un barbare pour vouloir détruire cet élément du monde qu'est l'imperialisme?“ Și încă : „Cependant vous traitez de *monstrueux* tel poème gu-

rier d'un poète allemand. Votre pas de repréailles lui aussi est monstrueux". Și în-
sfârșit, Montherlant încercă să se realizeze pe sine și declară, ca un fel de profesie de
credință :

„Pour moi, je comprends et j'approuve le cri d'orgueil et de carnage de Thomas
Mann, comme je comprends et j'approuve votre position pendant la guerre (poziția lui
Romain Rolland). Oui, tout le monde a raison, toujours. Lui qui dit à sa femme : est
ce ma faute si mon amour s'en va ? Et elle qui crie : c'est trop de cruauté. Le père qui
trouve son petit garçon odieux, et ce petit garçon qui trouve son père odieux. Le
marocain et le gouvernement qui le mitraille. Le chasseur et le gibier. La loi et le hors-
la-loi. Et moi quand j'écris ceci de sang froid. Et moi si je le maudissais dans la cha-
leur d'un saisissement.“

Biete iluzii! Trist entuziasm! Căci nu vom aștepta prea mult, și-l vom vedea pe
Henry de Montherlant, asemeni lui Renan, asemenea lui Romain Rolland alunecând la
rându-i, ușor pe aceeași pantă. *Căci i-ar fi imposibil să facă altfel!* Faptul însuș că scrie
ceea ce scrie „de sang froid” — dar cu câtă patimă! — dovedește o *tendință*. El vrea
să ne impună un punct de vedere — *punctul lui de vedere*. Vrea să ne disuadeze și să
ne impună un adevăr subiectiv. Și nimic nu e mai normal. Căci dacă ar fi altfel — dacă
totul ar fi adevărat — efortul lui ar fi inutil și zadarnic. Nu i-ar mai rămâne, lui Mon-
therlant, decât să-și astupe călimara și să nu mai scrie nimic.

Dar să lăsăm pentru moment la o parte aceste considerații și să privim mai atent
ceea ce ni se va permite să numim abdicările necesare ale lui H. de Montherlant.

Să remarcăm mai întâi o ezitare destul de caracteristică la autorul lui „Aux fon-
taines du Désir”. El vorbește de acei oameni cari acordă multă importanță „à des cho-
ses qui n'en ont aucune” :

„Je méprise ces hommes d'être dans l'erreur mais je les *accepte*, que dis-je, je les
honore (!...) pour la valeur esthétique de leurs passions. Je suis poète, *je ne suis même
que cela*, et j'ai besoin de vivre toute la diversité du monde et sous les prétendus
contraires...“.

Este aici, cu siguranță, un „tour de force”. Căci în această frază, în această sin-
gură frază, Montherlant izbuteste să ia trei atitudini contradictorii, cu privire la aceleaș
poziții. Dar el va observa cel dintâi situația incomodă în care se găsește și va încerca
o explicație.

„Que l'esprit critique, c'est à dire l'esprit tout court, appelle confusion cette accep-
tation totale, qu'il traite de faiblesse et de sottise un génie de conciliation (!), les raisons
valent dans le domaine qu'il gouverne. L'état lyrique leur échappe. C'est que l'état ly-
rique c'est l'état du pur amour et le pur amour ne peut exclure. Le pur amour égalise
tout, nous voyons enfin l'unité, nous voyons que tout est vrai“.

Vom vedea imediat unde trebuie să ajungă, în mod necesar acest „geniu de con-
ciliațiune” pe care spiritul critic nu poate să-l sesizeze. Deasemenea nu e oportună aici
o dezbateră asupra lirismului. Vom spune totuș că definiția lui Montherlant — „*l'état
lyrique c'est l'état du pur amour*” — ne pare oarecum specială.

Henry de Montherlant care are obiceiul marilor generalizări, ar fi putut, credem,
să convină că lirismul este pur și simplu, o stare absolut personală, o stare de suflet
strict subiectivă și care poate cuprinde o sumă de senzații și de sentimente infinit va-
riabilă... Dar să părăsim aceste dificultăți pur estetice care, de altfel, prezintă pentru
noi, acum, un interes cu totul secundar. Dimpotrivă, ceea ce ne interesează în special
este poziția lui Henry de Montherlant în fața criticului. Și pe aceasta o vom analiza sub
un dublu raport.

Care sunt, mai întâi, drepturile poetului? Această întrebare nu va mira pe nimeni. Căci concepțiunea poetului cu drepturi ilimitate este cu siguranță perimată cel puțin pentru spiritele care știu să pună, mai presus de orice, marile idei de ordin și de echilibru. Această concepțiune este de mult înmormântată și putem s'o spunem foarte bine, în acelaș timp cu idealul romantic.

Astfel, de pildă, Baudelaire, care înseamnă de altfel, cu Mallarmé, una din ultimele forme ale romantismului, se simțea, deja, destul de rău „sur le sol au milieu des huées”. Poeții într'adevăr, sunt ca albatroșii „ces rois de l'azur”, pe cari marinarii îi pun adesea, ca să se distreze, pe puntea vapoarelor lor :

Le poète est semblable au prince des nuées
Qui hante la tempête et se rit de l'archer ;
Exilé sur le sol, au milieu des huées,
Ses ailes de géant l'empêchent de marcher.

Dar ar fi, cu siguranță, o exagerare grosolană de a se nega libertatea poetului în concepția reacționară, dacă ni se permite acest termen, a poeziei. Căci, fără să interzică poezilor libertățile la care au dreptul, censorii elanurilor romantice, ridicându-se împotriva acestei specii de desfrâu literar, au pus într'o justă valoare principii cari nu sunt lipsite nici de interes nici de adevăr. Intr'adevăr, Auguste Comte, cel dintâi, credincios concepției lui, a „adevărurilor care ne convin” și vrând să determine rolul real al poetului în serviciul acestei universalități pe care el o numia „Le Grand-Etre” decreta cu dreptate, că poezia dacă este „mai largă” nu este însă „mai puțin adevărată” decât filozofia. Poezia nu poate merge împotriva certitudinilor pe care ni le oferă progresul științei.

Liberi sunt poeții să caute în fantezia lor motivele de inspirație cele mai diverse. Să creeze. Să inventeze. Dar să fie permanent conduși în inspirația lor de religia de a fi utili ansamblului, de religia „Marelui-Tot” (credem că putem traduce astfel „Le Grand-Etre”) și să considere ca bariere de neînfrânt ceace filozoful pozitivist numește „calitățile constatate”. Intr'un cuvânt, li se cere poezilor să respecte *adevărul*.

Și dacă privim mai atent, această religie a adevărului nu înseamnă oare a se impune poetului respectul pur și simplu, al unei calități dominante, unică poate — vrem să spunem : *sinceritatea* fără care nici o producție literară nu poate exista ? Iată deci punctul la care am ajuns. Nu există poezie fără sinceritate. Și nu există sinceritate dacă trecem dincolo de adevăr, dacă nesocotim „calitățile constatate”. Se va remarca astfel că, în modul acesta, rămâne destul de departe concepția lui Montherlant care afirma dreptul poetului de a proclama că totul e adevărat și că lirismul — „l'état du pur amour,” — „egalizează” totul. *Căci poezia încetează pur și simplu «de a exista acolo unde adevărul a fost ofensat».*

Acest punct de vedere a avut un răsunet considerabil și Charles Maurras inspirându-se direct din Comte l-a reluat și l-a dezvoltat în opera lui magistrală „Romantisme et Révolution” și în această ordine de idei faimoasa prefață din „Romantisme et Révolution” este un text capital în materia care ne interesează. Considerând punctul de vedere clasic, Charles Maurras scrie :

„La liberté d'invention de l'art trouve sa limite normale dans la nature des choses réelles qui est leur vérité dans la mesure des possibles qui est leur raison ; il (artistul) n'a pas inventé les prescriptions de sa technique ; elles ne procèdent pas de sa volonté mais, pour une part, de sa nature qu'il n'a pas faite, pour une part plus vaste, de la

nature de l'esprit et du monde qu'il n'a pas créés. Il doit donc s'y soumettre comme le penseur pour penser juste, pour chanter juste le chanteur“.

Fără îndoială Henry de Montherlant poate să respingă această concepție a artei și a poeziei, ceace de altfel face, fără prea mult scrupul. Dar el ar putea să ne acorde că logica și bunul simț este de partea noastră și mai ales ar putea să convină că el se face în „Aux fontaines du Desir“ apărătorul unei stări de suflet și de spirit care relevă în cea mai mare parte, de psicho-patologie.

Avem de altfel, în această privință, propria lui mărturisire: *Notre mal est sans remède*, ne spune el, cu emoție, împrumutând acest cuvânt dureros dela sfânta Tereza... Ei bine „răul“ acesta vrem să-l vindecăm, remediul îl căutăm — ne-am permite noi să răspundem aici... Vom ajunge de altfel imediat.

Înainte de aceasta însă, socotim util să semnalăm încă două atitudini ale lui Montherlant, care proclamă în mod manifest, falimentul întregii sale doctrine. Într'adevăr în aceste două atitudini Henry de Montherlant, din ale cărui ezitări am dat mai sus câteva exemple caracteristice, se desăvârșește... Și ne procură satisfacția de a putea înregistra două contradicții care sunt cel puțin tot atât de evidente ca acelea, de care ne-am ocupat, ale lui Renan sau Romain Rolland.

Ne gândim în primul rând la acest pasagiu din „Aux fontaines du Désir“ — pagini pe care niciun barresian nu le-ar putea citi fără amărăciune sau desgust¹⁾ — și în care Montherlant, după ce asvârle tot disprețul de care e capabil bătrânului său maestru [ceace el numește, în vocabularul lui: „Briser les idôles qu'on adore“...] construște o paralelă între Barrès și un alt scriitor a cărui atitudine el o împărtășește fără rezerve:

„Et je ne puis, en finissant, m'empêcher de songer à un autre écrivain, dédaigné par notre mode, moqué ou plutôt passé sous silence par une racaille de gâcheurs d'encre qui ne seraient pas dignes de décrocher ses souliers (!). Celui-la, Dieu merci, a connu toutes les voluptés de la chair. Pendant la guerre, il commande, ce que Barrès n'a jamais fait; il va sur les eaux ennemies, en torpilleur, dessous, en sous-marin; il est blessé il s'enforce au coeur de la terre ennemie, fait cinq cents kilomètres en avion, en plein jour il s'empare d'une ville et la donne à son pays; il déchaîne l'adoration de la jeunesse, à l'heure ou Barrès, le matin du „défilé de la victoire“, remonte toute l'avenue de la Grande-Armée, par la chaussée vide, tandis que de la foule massée sur les trottoirs qui, le reconnaît et dit son nom, pas un cri ne s'élève.

„Quand il fait cela il a le même âge que Barrès — un an de moins — ce n'est guère un jeune-homme. Mais celui-ci n'est pas du sang qui se satisfait exclusivement dans l'art. Il semblait impossible, ayant évoqué la figure de quelq'un qui a reniflé la possession des autres, de ne pas mettre en regard celle de quelqu'un qui a possédé“.

Nu vom reciti fără emoție această pagină plină de patetism — și de atâta vigoare. Știm chiar dintre aceia cari ar fi tentați să o admire. Recunoaștem în ea portretul lui Gabriele d'Annunzio. Dar puțin importă! Cititorul echilibrat și cu puțin gust pentru judecată, își va aminti ușor răspunsul pe care Montherlant i-l dădea lui Romain Rolland și de care ne-am ocupat mai sus... Je comprends le cri d'orgueil et de carnage de Thomas Mann, comme je comprends et j'apprends et j'approuve votre position pendant la guerre...“ Și iată că există poziții pe care acest revoltat contra acestor „gâcheurs d'encre“ nedemni chiar de a șterge pantofii unui scriitor pe care el îl iubește, nu e capabil să

¹⁾ Cu riscul de a suporta ironia lui Montherlant care ne-ar acuza de „quelque lourdeur de compréhension“... dar, în definitiv, cine ne-ar putea spune că Montherlant cunoaște secretul de a ști să-și exprime sentimentele de ură și iubire? În acest mic studiu noi credem tocmai că am putut să demonstrăm contrariul.

le înțelege și nu poate să le aprobe. În ce privește pe Barrès — el nu are nevoie de apărare! De altfel abatele Bremond a putut să înlăture cu ușurință pe toți calomnatorii marelui scriitor al „desrădăcinărilor“ și al „Colinei inspirate“. În ce ne privește, noi am arătat mai sus motivele care-l determinau pe Barrès să lovească — „lyriquement“... — în Renan. Ne-a fost, dimpotrivă, mai greu să descoperim mobilul „reacțiunii“ lui Montherlant... E inutil să mai insistăm. Nu ne interesează de altfel decât starea de spirit a scriitorului lui „Aux fontaines du Désir“.

Și iată, în sfârșit, un ultim exemplu. Atitudinea lui Maurras displace lui Montherlant. N'am avea nimic de zis. Sau mai precis, n'am avea nimic de zis dacă Montherlant ar renunța la pretenția de a putea să iubească totul și să accepte totul. Căci, — acceptarea lui Montherlant fiind totală, — nu ne putem decât mira citind, la sfârșitul lui «*Barrès s'eloigne*», această condamnare a lui Maurras:

„La destinée d'un Maurras arrache le respect; le peu qu'il en restera désolé et épouvante. Celui qui sacrifie sa vie et son art sur ces autels d'argile qui, lui mort, mais non, sous ses yeux se defont d'eux-mêmes et rentrent dans l'informe... S'il s'aveugle à n'avoir pas de cela du désespoir, moi, j'en ai pour lui à seulement y penser...“.

Care ar putea fi „forma“ altarelor lui Montherlant?... Cine-ar putea s'o spună! Și pentru Montherlant, cel dintâi, ar fi destul de incomod dacă ar avea s'o definească... În ce privește pe Maurras, firește, destinul lui ar putea să pară îndepărtat de altarele pe care maestrul din „*Avenir de l'intelligence*“ le-a modelat în mod atâta de riguros... Dar aceste „altare“ — care nu sunt de „argilă“, ci de rațiune și de ideal — constituiesc piatra de soliditate, un fel de *pied-à-terre* dacă îndrăsnim să spunem, unde acest călător chinuit, rătăcit într'o lume de lumini și de umbre, de chinuri și de visuri, a venit, modest, să-și odihnească spiritul lui exaltat — și durerosul lui destin.

Este „lespedea“ de care vorbea Barrès — și care n'a găsit-o decât în cimitirele lui — dar care a lipsit, în mod atât de tragic, tuturor acestor „*voyageurs traqués*“...

Credem că am precizat suficient renașterea spiritului renanian, în gândirea lui Henry de Montherlant. La rândul lor, concluziile nu sunt greu de fixat. Precum am văzut toți acești „călători goniți“ au exclus rând pe rând din acest concert universal sau din „simfonia marilor suflete celebre“ cum zice Romain Rolland, fiecare după temperamentul lui, dar toți cu aceeași neîndemânare, „nuanțele“, „tonurile“, „culorile“ care erau în desacord cu structura lor intimă, cu sensibilitățile lor — atâta de diferite. Apostoli ai *acceptării totale* — ei înșiși, n'au știut niciodată s'o realizeze!

Dar faptul care ne va interesa cu deosebire — pentru consecințele lui extrem de impotente și mai ales extrem de grave — este că această doctrină largă a acceptării integrale, ajunge, tocmai dimpotrivă, la un anarchism înspăimântător în domeniul realului și la un nihilism total în domeniul gândirii. Aici trebuie căutată „forma“ altarelor lui Montherlant care — el! — reproșa gândirii lui Maurras de a se pierde în inform...

Intr'adevăr din moment ce totul e adevărat — *tout est vrai* — scara valorilor, fundamentul oricărei civilizații, e vîguros răsturnată.

Și odată cu ea, ordinea — și ierarhia. În această imensă dezordine, capriciul și fantezia fiecăruia — sunt lege. Adică anarhia în cea mai pură accepțiune a cuvântului. Este acest „*néant senti et vécu*“ de care vorbea Maurras și de care ne-am ocupat noi la începutul acestui studiu. Și pretenția de a înțelege și de a iubi totul nu este nici ea mai puțin destructivă. Căci, sub pedeapsă de a nu iubi absolut *nimic*, trebuie să admitem că ura este și ea un sentiment omeneș. Nu este, omenește, posibil să iubim totul. Dacă *iubim* un obiect determinat, o idee, o doctrină, *urim* în mod necesar contrariul — cel puțin întru atâta, cât sentimentul de iubire este opus sentimentului de ură.

Și pentru poet, aceleași realități logice sunt valabile, pentru că poetul trebuie să fie sincer — sub pedeapsă de a nu mai fi poet. Și am văzut care e sensul real al noțiunii de sinceritate. Sinceritatea în poezie — ca și în orice altă manifestare de gândire — nu poate fi decât o expresie diferită, dar mereu exactă, a adevărului.

Și deaceia adeptul lui Henry de Montherlant, ar fi inexorabil condamnat de a nu lua nicio atitudine (căci prin aceasta însăși, el s'ar îndrepta contra atitudinii opuse, pe care este totuși obligat să o admită), și, deopotrivă, va fi obligat să nu iubească nimic — pentru a nu se găsi în alternativa *necesară* de a urî..

Este falimentul spiritului și al rațiunii.

Oare această abrutizare totală a omului și a inteligenței să fie răspunsul pe care-l dă Henry de Montherlant, acest „jeune maître“, tinerelor generații care cer directive? Și crede el, Henry de Montherlant, că a găsit astfel, drumul cel mai potrivit pentru a servi această vastă universalitate pe care el ar vrea s'o înțeleagă, s'o îmbrățișeze în toată complexitatea ei?...

Nu, *totul* nu e necesar! Trebuie să reducem discordanța pentruca să realizăm armonia. Trebuie să suprimăm culoarea urită pentru ca tabloul să fie frumos. „Le mal est une face des choses, comme une autre“ — spune Renan. Nimeni nu va pretinde contrariul... Dar mai este oare nevoie să spunem că *răul* trebuie să fie pentru moralist ceea ce discordanța și uritul sunt pentru artist?...

(Sfârșitul în numărul viitor)

CANTEC DE TOAMNA

DE

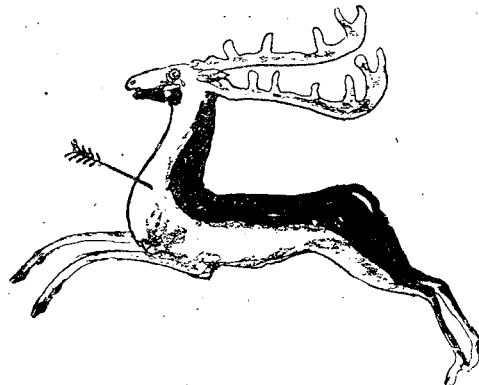
AL. A. PHILIPPIDE

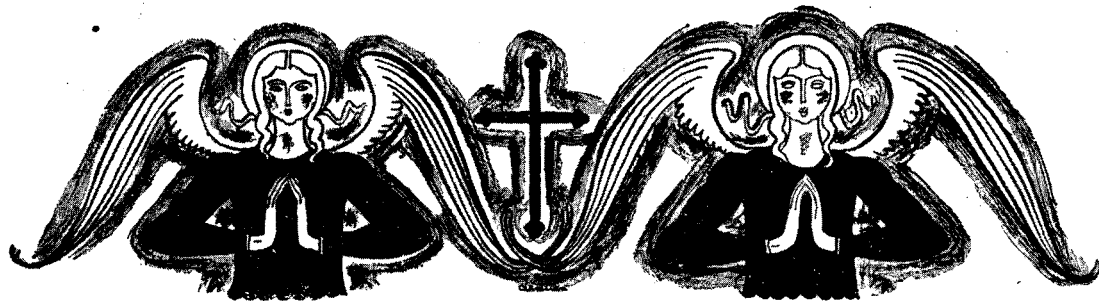
In lunga noapte rece ne-om scufunda curând.
Adio, vremi de vară cu zări de-azururi lucii!
Audi de pe acuma, funebru răsunând,
Cum cad în curți pe lespezi, bufnind adânc, butucii.

In mine iarna iarăș mocnește, cobitoare,
Cu griji istovitoare și frânt avânt scrâșnit.
Ca soarele 'n infernul pustiilor polare
Mi-i inima un aspru sloi roș, înțelenit.

Ascult tăcut cum cade butuc după butuc :
Ai crede că se 'nalță un eșafod pe-aproape.
Mi-i sufletul ca turnul înalt, cu zid străvechi,
Surpat în temelie de mii de târnăcoape.

E-un sunet cu ecouri prelungi și-adânci, și-mi pare
Că-i un sicriu în care, lungi, cuiele se 'nfig.
Al cui sicriu ? E toamnă, și e târziu, și-i frig..
Cadența asta tristă îndeamnă la plecare...

COUPO SANTO

DE

NICHIFOR CRAINIC

Rămăsese cu două zile în urma noastră rodnică și lungă vale lombardă, cu țarinile ei magistral împodobite de o artă agricolă străveche și fără asemănare în Europa toată, cu dealuri ondulate care, la nord sub Alpi, la sud către Apenini, ridică în slăvi, pe vârful lor, cetăți și orașe italice, ca niște citori uriași ce înalță în palme chivoturi închinat cerului. Rămăsese cu o zi în urmă Coasta de Azur, fâșie de civilizație și lux, strânsă între stâncă și apa mării, punctată de vile elegante și răsadnițe de garoafe, umbrită de palmieri, smochini și cactuși, al căror exotism pare un reflex asvârlit, peste Mediterana, de țărnul torid al Africei. Drumul spre Mistral era o apoteoză fără sfârșit.. Când am ajuns la Avignon, părăsind marea la Marsilia și cotind pe Ron în sus, ziua poetului era în toi. Amiaza muia în lumină platanii verzi ai bulevardului, iar acolo, în fundul lui, către palatul papal ce domină încă orașul ca o dogmă austeră, tăiată în piatră, mulțimile festive murmurau. Ne-am apropiat. Nu era murmur, era cântec. Vălul de pe noul monument căzuse, discursurile se sfârșiseră. Peste talazurile de capete, lucea în marmură augustă bustul poetului, sculptat de Jean-Pierre Gras, fiul felibrului Felix Gras. Un soclu svelt și rotund, în chip de fascie romană, îl ridica deasupra mulțimilor. Iar aceste mulțimi cântau, până la cel din urmă om cântau. Era o melodie legănată și simp'ă, ce suia de două ori ca două avânturi de val, se lăsa într'o curbă elastică și suspendată, ca să se precipite apoi, amplă și religioasă, într'o linie coboritoare către notele de jos. Vorbele nu le deslușiam la început, dar ele sunau latinește-italienește. Am crezut că e un imn ritual coborât în stradă de sub bolțile ogivale ale unei catedrale catolice. Ne înșelasem. Cântecul acesta în care mii de glasuri se topiau în vastă invocație religioasă împrejurul chipului de marmură, era *Coupo Santo*, imnul felibrilor, scris de Mistral în graiul țării.

E întâia imagine ce ni se întipărea în inimă: un poet și un popor. Poporul și poetul său. Răsrângerile artei se întorceau din nou către dansul, devenit chip ideal, scaldat în reverberații de adorare dogorite de sufletul colectiv. Și această imagine, fără seamn de puternică, avea să ne stăpânească până la sfârșit, închizând un noian de impresii într'o paranteză de aur. *Coupo santo — E versanto — Vuejo à plen bord — Vuejo abord — Lis estrambord — E l'enavans di fort!* (Cupă sfântă — Dând pe răscoale — Varsă din plin — Varsă în valuri — Entusiasmele — Și energia celor tari!).

Frédéric Mistral e, cum l-a numit Charles Maurras, poetul *înțelept*. Parisul lui Proust și Gide, Parisul lui Valéry și Jouve, Parisul aventurii lăuntrice a egocentrismului maladiv e greu să-l înțeleagă și să-l guste. Mistral înfățișează cu totul altă Franță

decât aceea pe care o cunoaștem din Nouvelle revue française. O Franță rustică și clasică în sens virgilian, cu mușchiu și suflet pietros. Renunțarea la sineși e semnul înțelepciunii; iar Mistral, poetul, a știut să renunțe la sineși în măsura în care și-a îmbrățișat semenii. Nimic egocentric în opera lui. Dela *Mirèio* și până la *Poemul Ronului* și *Olivades*, eul personal e deplasat și identificat în eul colectiv. Poet țăran, el e poetul țarinei; poet de rasă, el e poetul rasei. Ca marele Omer al cărui smerit ucenic se crede, ca Virgiliu, ca Dante și Cervantes. Sudul acesta miraculos și mediteranian, impersonalizează pentru a socializa. Lumina lui cotropitoare topește pe ins în tot, spre deosebire de nordul ibsenian unde ceața te face să te vezi numai pe tine însuși. Aici lumina e străvezie, contururile limpezi și lumea din afară îți apare reală și întregă în orizont rotund ca judecata lui Aristotel. E prea mult cer ca să te mai vezi pe tine însuși și prea frumoasă lumea ca să nu te isbească stăpânitoare structura ei armonioasă. Viziunea lui Mistral e colectivă în spațiu și în vreme. Omul lui e încadrat în istorie, în datină, în breaslă, în peisagiu, în credință și în rasă. Opera lui, epică așadar, simplă în aparență și extrem de stufoasă în compoziția ei, sintetizează în aceeași arhitectură liniară elementele vieții populare actuale, cu țărani, cu pescarii, cu podgorenii și măslinarii ei; elementele istoriei provensale cu figurile eroice care trăiesc încă în memoria colectivă a inimii; elementele neguroase ale legendelor medievale și cele eterate ale credinței catolice; elementele geografice cu sensurile ce se desfac maiestose din pământ și din ape. Iar peste toate acestea fâlfâie, cu rotocoalele de zbor ale unor aripi uriașe, marile simboluri ce ridică această poezie în văzduhul universalității...

Și mulțimile fără număr, în jurul marmurei auguste cântau mai departe ca un singur glas: *Vuejo-nous lis esperanço — E li raive dòu jòuvent — Dòu passat la remembranço — E la fe dins l'an que ven.* (Varsă-ne nădejtile — Și visurile tinereții — Amintirea trecutului — Și credința în anul ce vine!).

Pe cellalt țărm al Ronului, sub arborii mari ai unei grădini de vară, se servește banchetul zilei avignonese. E locul tradițional al adunărilor felibriene. Avignonul e dela început centrul acestei mișcări. Aici a trăit Roumanille, povestitorul, un fel de Creangă al Provenței și a încercat felurite meserii, între altele ca Ipirescu, pe cea de tipograf. Aici a iubit Theodor Aubanel, inflăcărat și viril poet al dragostei, care i-a sfâșiat suflul și i-a adus ucigătoare amărăciuni din partea burghezilor cumsecade, ofensați de atâta patimă comprimată în vers. Aici a învățat carte adolescentul Mistral și Maiana, satul său, e numai la 18 kilometri depărtare, pe drum ca 'n palmă, sub frunză de platani, printre grădini de măslini și aride povârnișuri pentru pășunat. Ei câte trei și încă vreo patru poeți sunt întemeietorii *felibrigului*. Ce este felibrigiul? Cuvântul nimeni nu poate să-l lămurească. E, poate, *foi libre*, sau *faire libre*, sau *faire des livres*. Nu e sigur nici d. Emile Ripert, profesor de limba și literatura provensală la Universitatea din Marsilia. Dar cuvântul acesta foarte ciudat însemna un program precis: restaurarea limbii provensale, fixându-i ortografia și adunându-i dicționarul. Intrebuințarea ei în poezie și în instrucția poporului. Introducerea ei în școală și în actele oficiale ale provinciilor meridionale. La 1854, când lua naștere felibrigiul, acest program însemna o declarație de războiu Parisului. Felibrii nu glumeau. Ei se voiau despărțiți de Franța și uniți cu frații catalani cari, dincolo de Pirinei, îndurau aceeași soartă din partea Madridului. Provența, patria trubadurilor medievale, își avusese istoria, gloria și graiul ei. Revoluția franceză îi strivise acest suflet istoric sub tăvălugul uniformizator. Limba franceză izgonise în ungherele familiei limba trubadurilor. O mișcare de apărare se impunea. Numai că separatismul inițial, hrănit probabil de catalanii fanatici cu cari se ținea mereu contactul, avea să se potolească devreme într'un federalism așa

cum l-a formulat și-l cere și azi doctrina politică a lui Maurras, originar din Martigul de pe țărmul mării. Nu știu dacă greșesc prea mult atribuind aversiunea lui Maurras pentru Revoluție și pentru orice fel de revoluție acestui sentiment de amor propriu contrariat care n'a fost numai al lui, ci al felibrigiului întreg și al întregii regiuni sudice violentate în specificul ei.

Frédéric Mistral a fost peste o jumătate de veac sufletul acestei mișcări și evoluția ideilor lui este evoluția ideilor ei. Felibrigiul a fost organizat și reorganizat de dânsul. El reprezintă azi o tovărășie culturală dintre cele mai originale. E trubaduresc în artiștii săi, e savant în academismul său particularist, e propagandist prin membrii de jos recrutați din fiecare sat, e vizionar în superba afirmație a uniunii popoarelor de rasă latină. Dela moartea lui Mistral, felibrigiul și-a adăugat un caracter mistic prin cultul marelui poet devenit erou și mag și profet. Deslănțuirea atâtuî entusiasm sărbătoresc în jurul centenarului mistralian e opera acestei organizații. Dar mai presus de toate e dominat de un mare suflu de poezie trăită colectiv. Poate în nicio parte a pământului nu se mai întâlnește un fenomen asemănător și niciun popor nu se mai împărtășește azi atât de adânc religios cu dragostea unui poet și a poeziei lui. Așa trebuie să fi fost în Elada aezilor și în această Provență cu veacuri innainte, pe vremea truverilor. Ca și atunci, poporul, în cea mai mare parte, nu-l citește — în școală se învață tot franțuzește, — dar îl memorizează din auz și-l cântă ca pe-o liturghie. Ce stupide mi se par teoriile sociologilor uniformizării, aici, unde civilizația materială înflorește ca pretutindeni, unde totuși poezia a rămas o formidabilă funcție a vieții ca nicăeri, iar un poet țaran a răsturnat torentul vremii cu geniul lui creator și cu voința lui organizatoare!

...Banchetul din grădina felibrilor era pe sfârșite. Fete în portul pitoresc al regiunii, coafate asemenea cu *la Pensée* a lui Rodin, turnau în paharele golite *Châteauneuf-du-Pape*, floarea vinurilor rodaneze, mult mai prețuit pe-aici decât șampania. Marius Jouveau, *capoulieul* felibrigiului, luă cel dintâiu cuvântul. Evocând figura magului, el înalță cu un gest hieratic *Cupa* de aur. Ea a fost dăruită pe vremuri felibrilor de poeții catalani prin subscripție publică. Cu acel prilej, în August 1867, a scris Mistral celebrul imn. N'am întrebat, dar sânt aproape sigur că acest dar venit din Spania e în legătură tradițională cu legenda cavalească a Sfântului Graal. Simbol al comuniunii și deci al înfrățirii, *Coupo santo* e un fel de obiect sacru al ritualului felibrian. Sfârșindu-și cuvântarea, Marius Jouveau o ridică hieratic și începu să cânte singur întâia strofă a imnului. Ca un glas, muțimea toată îi dădu răspunsul intonând refrenul: *Coupo santo!* Și tot astfel, până la sfârșit, vocea singuratică a căpeteniei alternă cu refrenul tot mai înflăcărat al mulțimii. Nu-ți venea să crezi. Sufletul mistralian al felibrigiului s'a cristalizat într'un adevărat ritual cavaleresc sau trubaduresc și religios în acelaș timp.

D'un vièi pople fièr e libre — Sian bessai la finicioun — E, se t'oumbon li Felibre — Toumbara nosto nacioun. (Dintr'un vechiu neam mândru și liber — Noi suntem poate cei din urmă; — Și dacă felibrii cad — Va cădea nația noastră).

În Maiana, soarele bate în Septembrie aprig ca la noi în Iulie. Ni se spune că se domolește abia prin Noembrie când începe culesul măslinelor, azi încă verzi sub frunzișul argintiu ca de răchită pipernicită. Soarele și vinul, raza cerului în sângele pământului, fac parte din ființa poetică a felibrigiului. Ca și cigala, acest greere-lăcustă, simbol trubaduresc al cântecului ce se dă gratuit și fără grijă. Dar și vinul și cigala și cântecul trubadurilor își au obârșia în cosmică inundație de lumină a acestui soare împărătesc ce fecundează totul și poleiește cu aur bolovaniî de piatră ai Provenței. El dogorește ca în ogoare veșnice în Georgicele lui Virgiliu, el curge în cascade de splendori prin Para-

disul lui Dante cel atât de înrudit cu trubadurii de pe-aici, el izbucnește ca o explozie în vestitul imn al lui Francisc d'Assisi, provensal după mamă și după temperament, își tot el încropește cu armonii imateriale strofele pe care Mistral le-a smuls din huietul veacurilor și din valurile Ronului și ale mării. Astăzi parcă și-a adunat strălucirile de pretutindeni să participe cu toate la liturghia pe care, în piața satului, o oficiază un arhiepiscop, un episcop cu preoții lor pentru sufletul lui Mistral.

Ne apropiem cu capetele descoperite. Abia sosiți, un tânăr cu înfățișare de student își face loc prin mulțime și ne șoptește ca să nu turbure slujba: „Charles Maurras e aici“! Unde e? Care e? „Sus în balconul de colo privește liturghia“. Ii trimitem cărțile de vizită. Cum a știut acest tânăr ce suntem și cum a bănuț curiozitatea noastră din acel moment? Dar pe când ne întrebam astfel unul pe altul, iată: Maurras e lângă noi! Emoție adâncă. Suntem prezentați celui mai mare și mai autentic gânditor al Franței. Ii privesc profilul fin de medalie, lumina clară și albastră a ochilor, părul castaniu încă la șaizeci de ani. Un exemplar șlefuit până la ultima vibrație muschiulară de rigorile lăuntrice ale marelui gând. Omul acesta trăiește în spirit ca înțelepții antichității. Era să zic: ca pustnicii Tebaidei, dar greșeam, Spiritul, pentru Maurras, e pur rațional, e rațiunea însăși. Gândirea lui e vultur închis în carcera pozitivismului: nu poate evada în taina de *dincolo* în care trăiau absorbiți extaticii tebaizi. În măsura în care cugetă însă — și viața lui e o cugetare neconținută, — el n'are trufia rațiunii ca orice „raționalist“ de duzină, să zicem: Paul Souday. Din anumite pagini ale sale respiră parcă un negrăit regret pentru infirmitățile organice ale rațiunii. Astfel Maurras respectă pe cei cari cred, el rămânând un ascet al purei cugetări. Un singur lucru nu mă va împăca niciodată cu dânsul: pentru doctrina sa, biserica, fiind o cristalizare a Franței istorice și a ordinii regale, e deci un instrument al restaurării Regelui. Iisus e coborât la rangul și funcția unui *camelot du roi*. Dar *dincoace* de această opacitate, doctrina maurrasiană se verifică prin toate catastrofele prezente și viitoare ale unei democrații dezordonate.

Voiam să-i spun toate aceste lucruri, dar Charles Maurras e surd; conversația cu dânsul e dificilă. El vorbește șoptind, de teamă să nu ridice glasul cu un ton mai sus de cât trebuie. Surzenia, despărțindu-l de lumea sensibilă, îl face să se concentreze și mai mult în realitatea ideilor sau să se adâncească în *muzica interioară* a artei, care e una din marile lui mângâieri. M'am mulțumit să-i ofer numărul din *Gândirea* închinat lui Mistral. Chipul poetului de Robert Joël, reprodus pe coperta noastră din cartea *La sagesse de Mistral*, l-a surprins plăcut. Răsfoind revista, ne-a spus un *merci* surâzător. Omul acesta, grav în cugetare și intransigent în atitudine, știe să fie infinit de delicat. Prietenul și tovarășul meu de delegație la serbările mistraliene, expansiv din fire, voia, natural, să converseze cu Maurras. O mișcare de deget, nespuse de gingașă, îl opri. Slujba liturghiei nu se sfârșise, iar Maurras înțelegea să fie respectuos până la capăt. Tineret se adunase în jurul nostru, tineretul lui. La sfârșit, echipele de studenți francezi ridicară teancurile de *Gândirea* și le distribuira publicului. Mulțimea cânta din nou *Coupo santo*.

Un tânăr înalt și elegant se apropie. Maurras făcu prezentările: era Jaques Reynaud, directorul revistei *Latinité*. Din clipa aceea ne-am făcut prieteni. A doua zi aveam s'o petrecem împreună în Avignon, cu Robert Joël, descoperit de Pamfil Șeicaru și supărat foc la început că l-am reprodus fără încuviințare, — românește! S'a împăcat ușor, ca un adevărat artist, la un pahar de *Tavel*. Nu voiu uita acea noapte avignoneză umplută până la stele și până spre ziuă, de discuții stimulate de inteligența lui Reynaud, de finețea lui Joël și de verva noastră orientală, în plimbări pe țărmul Ronului. Azurul stelar părea că freamătă de idei. Nu toți francezii sunt închirciți în carapacea propriului lor geniu, iar Orientul nu e totdeauna atât de departe de Occident.. A treia zi, lăsând în

dreapta Tarasconul—(tarasconezii nici azi nu l-au iertat pe Alphonse Daudet !)—Jacques Reynaud, camarad ca decând lumea, ne introducea în tainele antichităților din Arles: vestigiile Forului, ruinele Teatrului imperial al lui Constantin cel Mare, grandioasele Arene intacte, unde se mai dau încă lupte de tauri și unde seara aveam să vedem *Mirèio* jucată în aer liber, biserica Sfântului Trofim, capodoperă de stil roman... Aici în Provența, urmele trecutului la fiecare pas. Ideea feibriană de fraternitate neolatină se desface, firește, din mărturiile monumentale ale unei origini comune și împărătești.

La banchetul din Arles participa și Maurras, centru al atenției tuturor. Mi s'a îmbiat și mie un cuvânt pe care, din timiditate, nu îndrăznisem să-l caut. Vorbind despre Mistral cum e obligat să vorbească orice român, mi-am îngăduit să omagiez cum am putut pe marele său discipol Maurras. Căci, în definitiv, toate aceste serbări mistraliene au ca substrat spiritul activ al lui. Sala întreagă a ovaționat îndelung. Oratorii ulteriori, din delegațiile streine, m'au citat. Toate ziarele din Midi au fost exagerat de amabile față de vorbirea mea. Maurras mi-a strâns mâna. Degetele sale tremurau. Numai doi oameni s'au supărat: subprefectul local și Charles Brun, reprezentantul scriitorilor parizieni, care a ținut să-mi comunice acest lucru: „Numele lui Maurras e proscris!” Nu mă lega nimic de d. subprefect din Arles, dar politetea mă obliga la o lămurire. Și curiositatea mea. Serbările nu erau ale Republicei, ci ale felibrigiului care nu e un partid politic. „Domnule subprefect, ce v'a supărat din cuvântul meu? Am făcut vreo aluzie politică?” D. subprefect care, ca prezență de spirit, nu părea tocmai francez, îngăimă incert un: „Nu!” — „Atunci, nu sânteți de părerea că Maurras e un mare scriitor francez?” — „Ba da, dar... vedeți, el... a scris o scrisoare de amenințare fostului ministru Schrameck!” Răspunsul acesta lamentabil mă dezolă; abia îmi stăpânii disprețul pentru d. subprefect din Arles. „Veți conveni, domnule subprefect că eu, ca strein, nu sânt obligat să țin seamă de asemenea lucruri.” Punct.

Dar această infimă întâmplare desvăluia, pe lângă inteligența domnului subprefect din Arles, ceva mai însemnat: în Franța libertăților d-lui Schrameck, numele unui Charles Maurras e proscris. E adevărat că presa „democratică” nu i-l scrie niciodată; nu-mi închipuiam însă că libertățile masonice merg atât de departe. Pentru mentalitatea masonică nu e liber și nu e bun decât ce și cine se ține de cultul conspirativ al lojelor. Un Maurras care le combate e proscris. Țara libertăților! Acum înțelegeam ovațiile de adineauri și cuvintele marelui om, strângându-mi mâna: „Voi, românii, aveți curaj!”

Amintirea lui Vasile Alecsandri nu s'a stins încă în Provența. Istoricul literar care s'ar ocupa de capitolul premiului dela Montpellier și al relațiilor românești cu felibrigiul, ar găsi aici urme și documente inedite destule. În Avignon, din ziua întâia, o doamnă cu distinsă înfățișare, recunoscându-ne după costumul național purtat de însoțitoarele noastre, se apropie încântată ca de o regăsire! „Sânteți români. Am recunoscut costumul Carmen-Sylvei. Ce superb e portul românesc!” Cea care ne întâmpina cu atât de caldă prietenie e doamna Jeanne de Flandreysy, scriitoare și pasionată colecționară. Dânsa posedă o vastă colecție de manuscrise și documente felibriene. Printre ele, întreaga corespondență a lui Alecsandri cu Mistral și cu ceilalți felibri.

Pe străzile însorite ale Maianeii, pe unde altădată, câțiva ani după încununare, se va fi plimbat Alecsandri, gustând ospitalitatea magului provensal. un domn jovial ne salută cu vorbele românești: „*Scumpe amice!*” E d. Aubanel, fiul încărunțit azi al înfocatului liric Theodor Aubanel. Nu știe din graiul nostru decât aceste două cuvinte. Le-a învățat, când era copil, din scrisorile lui Alecsandri către părintele său.

Însăș venerabila doamnă Mistral, care ne primește cu zâmbet de amfitrionă exer-

citată o viață întreagă în arta ospitalității, — gloriosul ei soț primea mii de vizitatori din lumea largă, — își mai aduce aminte de Alecsandri, și cuvintele sale au un accent atât de familiar, — și pentru noi și pentru un trecut încheiat pe totdeauna!...

În fața mea, la masa din Maiana, șade un bătrân alb și falnic ca un pat iarh. Octogenarul, cap al numeroasei delegații catalane, nu vorbește cu nimeni. Cine știe ce amintiri îl absorb, din vălmășagul serbării, spre zilele care s'au dus! Când aude că sânt român, vorba sa purcede din tăceri și parcă ar continua sonor un gând ce-l stăpânește... Dar mai bine să-i dau pe românește propria-i scrisoare. La rugămintea mea, d. Francesch Matheu, frumosul patriarh, a avut mișcătoarea bunăvoință să-mi trimită la București, scris de mână tremurătoare, și însoțit de ultimul său volum de poezii, *Versos de Vell*, episodul povestit la Maiana. Iată-l:

„Printre amintirile mele din Provența, păstrez impresia neștearsă a serbărilor latine dela Montpellier, în 1878.

Era în marea Place du Peyrou, sub președinția baronului de Tourtoulon când secretarul Roque Perrier își citi raportul care acorda marele premiu, oferit de Quintana, poeziei „Cântul gîntei latine” a marelui poet român Vasile Alecsandri. În final, când Dumnezeu întreabă rasa noastră: „Ce-ai făcut pe acest pămînt?” și când ea răspunde: „Doamne, pe tine te-am reprezentat!” o aclamație generală se ridică din mulțime. După care, eu îndrăznii să citesc bietul meu «Cant del Nati» căruia îi era adjudecat premiul al doilea. În sfârșit, Mistral citi superb cântecul său «A la raço latino» și toată lumea aplaudă această piesă capitală.

Cincizeci și doi de ani au trecut. Când mă gândesc la acestea, roșesc. Poesia lui Mistral e mândră. Poesia lui Alecsandri îi ține piept. A mea se înclină cu umilință.

François Matheu”.

Sobru și cu fermecătoare modestie scris de mîna tremurată a celui care a cucerit premiul al doilea, acest document al momentului dela Montpellier, de care se leagă o pagină de istorie și de glorie a poeziei noastre!

Astfel, în ziua când Pamfil Șeicaru, cu un aplaudat discurs, preda domnului Dauphin pentru *Museon arlaten* bronzul nostru reprezentând profilurile lui Mistral și Alecsandri, reliefate de O. Han, lucrul se încadra în rosturile unui trecut încă viu în amintire.

Înțeleptul din Maiano și-a clădit singur mauzoleul în cimitirul satului, după modelul mauzoleului reginei Jano: *Es lou toumbèu d'un mage — Car d'uno estello à sèt raïoun — Lou mounumen porto l'image.* (E mormântul unui mag — Căci monumentul poartă imaginea — Unei stele cu șapte raze).

Pelerinagiul oficial se sfârșise de mult, când poeții catalani ne invitară pe sub seară din nou la cimitir. Erau ei, erau provensali, erau italieni și noi. Un grup restrâns, pe aleea de chiparoși, lângă mauzoleu. Romanci rul Bulart rosti în catalană, adânc mișcat, o invocare. Apoi, la fel, fiecare delegat în limba lui. Dar toți își aleseseră instinctiv cuvinte derivate din latinește, încât toate discursurile fură de toți înțel se. Era de față bunul Azema care, cu trei ani în urmă, la congresul preseii latine din București, ținuse un frumos discurs. Era marchizul Folcò de Baroncelli Javon, figură legendară în Provența și Joseph d'Arbaud, amândoi poeți și *gardieni*, adică păzitori de tauri și cai în Camarga; doi pustnici retrași din lume în singurătatea sălbatică și sobră a naturii. În urma tuturor, Joseph d'Arbaud, care e cel mai puternic poet provensal de azi, păși cu brațul ridicat în fața mauzoleului și rosti pe dinafară celebra invocație dela începutul poemului *Calendal: Amo de moun país* (Suflet al patriei mele). Glasul lui d'Arbaud părea că smulge din mormântul magului fiecă cuvânt. Emoția ne durea. Nimeni nu se mai putea stăpâni.

Cu cel din urmă vers, d'Arbaud isbucni în hohot de plâns. Marchizul și el ne întinseră brațele. Ne îmbrățișarăm și ne sărutarăm ca frații. Toți plângeam. Cupa nevăzută, ideală, părea că s'a atins de buzele tuturor. Straniu și înălțător moment, această mărturisire de rasă în fața marelui mormânt.

Ne odihneam la cafenea din piața Forului, în Arles. Tovarășa mea intră în librărie să cumpere notele *Cupei*. Bătrâna librăreasă stătea de vorbă cu un preot și mai bătrân. Notele cerute nu se găseau. Atunci părintele, recunoscând neamul cumpărătoarei după costumul ce-l purta, zise : „Nu se poate să lăsăm o soră româncă fără cântecul *Cupei*”. Și îndreptându-se către bătrâna lui convorbitoare : „Dă-mi hârtie cu portative și condeiu. Așa! Acum cântă-mi cântecul *Cupei*”. Și în timp ce librăreasa cânta, părintele scria notele și cuvintele pe portative. Cumpărătoarea veni într'un suflet să ne vestească întâmplarea. Intrarăm tot grupul în librărie. Părintele transcriitor nu era altul decât canonicul Jacques Imbert, care, la slujba de dimineață în biserica Sf. Trofim, ținuse o strălucită cuvântare în provensală despre personalitatea lui Mistral ; așa de clară încât înțelegeai aproape tot. De mult, acum patruzeci-cincizeci de ani, a fost profesorul lui Maurras... Păstrez între amintirile provensale și această foaie pe care venerabilul părinte s'a iscalit : *Le chanoine Jacques Imbert, du chapitre d'Aix-en-Provence, à ses frères de Roumanie.*

Din blocul serbărilor mîstralienne am tăiat numai aceste câteva fragmente, socotindu-le semnificative într'un anume sens.

În concepția felibriană literatura e o funcție socială a vieții unanime. Totut pornește din popor și se reîntoarce în formă strălucită la sufletul lui. Felibrigiu e adânc demofil. Regionalismul lui nici nu poate avea alt înțeles mai drept. De aci și participarea în masă a poporului al cărui suflet e impregnat de mîstralism. Dar regionalismul acesta e numai un aspect concret, un suport al conștiinței latine. În Provența ea e reală, vie și activă ca nicăieri. Spiritul acesta meridional și înflăcărat e dispus la îmbrățișarea largă a unei fraternități. Orice neolatin se simte aici la el acasă. În ce privește experiența noastră personală, nu ne sfîim să afirmăm că nicăieri nu suntem considerați cu atâta afecțiune răspicată ca în acest Midi al Franței. Drumul nostru spre inima Parisului, pe care atât o căutam și care, în realitate, se dă cu atâta sgărzenie, trece p.în Marsilia, prin Arles și Avignon. Alecsandri îl descoperise și îl desfundase. Noi l-am uitat. Capetele unor mai vechi legături au rămas întrerupte în aer și în așteptare. Ele trebuiesc reînnodate. D. N. Iorga are dreptate : obligația cea dintâiu e pentru noi traducerea operei felibrilor în românește. Celelalte popoare o au tradusă.

O cupă s'a ridicat acolo, simbolică și scânteietoare, îmbiindu-ne cu împărtășania unei străvechi și nobile idei. Și imnul ei a răsunit, substanță muzicală în armonia căreia caută să se reintegreze freamătul sufletesc al popoarelor mediteraniene. Marinetti, care la Maiana a vorbit ca un înțelept, spunea despre Mediterana : „această cupă imensă de azur lichid, din care a sorbit totdeauna geniul latin”. Iar Charles Maurras scria pe un colț de masă lui Pamfil Șeicaru : „Înainte de a căuta federalizarea cu barbarii, să înfăptuim federalizarea latinilor.” Adică federalizarea care își găsește în veac și în spațiu substratul afectiv al rasei sau al credinței. Fără el, ideea, oricât de mare, rămâne simplu artificiu.

C R O N I C I

I D E I O A M E N I & F A P T E

INSEMNĂRI DESPRE DMITRI MEREJKOWSKY

„CREȘTINISMUL nu se sprijine pe dragostea aproapelui”, decreta solemn și antinomic Dmitri Merejkowsky. Evidența acestui substrat real și profund omenesc, al creștinismului, și pe care îl găsim întrupat deopotrivă la unii filosofi antici, nu mai corespunde după el, exigențelor spirituale ale etapei viitoare a religiei. *Sentimentul*, care înlesnește solidaritatea prin asemănare sufletească, este substituit de *crența* în reînvierea fizică a oamenilor. Luat *stricto sensu*, un gând ispititor ne-ar putea determina să credem că Merejkowsky a materializat spiritul, l-a pervertit satanic și l-a încremenit în forme concrete. Desigur, o interpretare superficială prilejuește întotdeauna concluziuni eronate.

Minuțioase sondajii în problematica evenimentelor trăite cu vigoasă îndârjire, i-au îngăduit să se pătrundă de rosturile supra-sensibile ale existenței totale. În „*Domnia lui Antecrist*”, schițează în linii precise, epilogul acestui proces interior, în următoarele cuvinte: „A înțelege semnificația evenimentelor... și a schița o linie conducătoare nu este posibil decât dacă te așezi în punctul de vedere cel mai profund: punctul de vedere religios. Și sub acest semn etern au fost scrise articolele cărții mele”. Dmitri Merejkowsky, ridicându-se întru apărarea stăpânirii crucei, ingerul său păzitor i-a îndrumat pașii către rosturile vitale ale credinței, către revelația sublimă și eternă a fiului lui Dumnezeu. Contactul dintre dumnezeire și ansamblul umanității, s’a restabilit direct, printr’un fenomen de pneumo-metamorfoză substanțială. Continuitate și integrare în stilul inerent al unui ritm interior, aceasta este caracteristica specifică a gândirii religioase a lui Merejkowsky.

Finalismul acestui proces de devenire spirituală, se realizează tangibil în ambianța vieții terestre. Pe deo parte, *știința pozitivă* și inevitabil progresistă, afirmă punctele de sprijin ale unui sens; pe de alta, *metafizica religioasă* se împotrivesc cu tărie și reabilitează valori inerente spiritului omenesc. Vădit nemulțumit de

postulatele pe care le impune metoda experimentală a științificismului, și care a căpătat o extindere remarcabilă în suprafață, Merejkowsky o confruntă cu metoda critică, îngrădită în rosturile ei explicative tocmai din această cauză. Științificismul a consacrat valoarea definitivă și invulnerabilă a evoluției mondiale, după care putem ști mai dinainte ținta finală. Această idee este lipsită însă de o semnificație metafizică. Deficiențe esențiale se profilează concludent, și îngrădesc posibilitățile de înțelegere și de integrare. Cunoașterea inductivă, înabușă pe cea deductivă. Experiența fizică dăunează pe cea interioară sau mistică.

Dintr’o răscolire pasionată, poruncită de profunde nevoi sufletești, Merejkowsky a desprins conținutul *materialismului dogmatic*, care consfințește în percepția fizică posibilitatea de realizare tangibilă a creștinismului. El parvine astfel să reabiliteze virtualitățile critice ale cunoașterii pure, care întregesc activ realismul mistic.

În acest sens, Merejkowsky încearcă să demonstreze că atât *spiritualismul dogmatic*, cât și *materialismul dogmatic*, echivalent resurecției cărții, sau a imortalității sufletului, sunt cele două aspecte ale unui dogmatism abstract. Realizarea unei alternative în detrimentul celorlalte, nu revelează nici imortalitatea sufletului și nici în cazul contrariu, resurecția cărții.

Dialectica magică a creștinismului este privită de Merejkowsky sub aspectul unei deveniri evolutive, care se realizează paralel cu evoluția umanității. În prima etapă, evoluția religioasă înregistrează realitatea obiectivă a materiei, din care izvorăște „religiunea cărții”. Ideea Dumnezeului abstract, este o confirmare a materiei obiective. Spiritul reprezintă cauza formală, propulsând viața și animând universul.

În cea de a doua hypostază, Dumnezeu se revelează conștiinței subiective a omului, în *Logos*. Sinteza inconștientă din prima etapă se scindează într’o antiteză conștientă: spirit și carne. La obiectivitatea existenței materiale, se adaugă subiectivitatea conștiinței interioare.

În stadiul următor, asistăm firește, la o încheiere a ciclului dialecticei prin contopirea antitezelor, într'o sinteză unitară. Dualismul precedent, revelat prin antinomia materiei și a spiritului, prin regatul lui Dumnezeu și al carni, fuzionează într'o revelație armonioasă a *trinității unitare*. Creștinismul, se aproprie astăzi de această etapă finală, care închide ciclul unei evoluții complete. Interpretarea pe care Merejkowsky o dă hypostazelor trinității, îl determină să recunoască în *Cosmos* revelația lui Dumnezeu, și în Logos aceia a fiului. În ceace privește spiritul, el este simbolizat de porumbel și se realizează concret numai în *Sfânta Fecioară*. Cea de a treia hypostază se va realiza în momentul când biserica va ajunge să întruchieze „*unirea perfectă dintre Logos și Cosmos*”.

Ceeace găsim propriu gândirii religioase a lui Merejkowsky, este cultul sfintei Fecioare, pe care îl întâlnim dealtfel în întreaga filosofie religioasă rusă. Atacurile pe cari Merejkowsky le îndreaptă cu atâtă inverșunare împotriva monahismului și a izolării egoiste preconizate de individualismul religios, le face cu scopul de a reabilita dragostea adevărată, omenească, între cele două sexe. El isbutește astfel, să întindă o punte de trecere, între metafizica religioasă și posibilitatea de realizare concretă într'o etapă viitoare. „Unirea intimă, liberă a personalităților umane într'o dragoste comună, și într'u iubirea lui Dumnezeu, contopite prin carne și sânge într'o nouă *Ființă* reală, într'un corp universal viu, în Biserică, acesta este esențialul pe care Cristos l-a revelat oamenilor”.

Idea fericirii veșnice și universale, ca scop suprem al vieții terestre, desbătută de Dostojevsky în toate romanele, fără excepție, și reluată, tâlmăcită, și amplificată de Nicolae Berdiaev, constituie deopotrivă obiectivul esențial al preocupărilor lui Merejkowsky. Pe câtă vreme la Dostojevsky, dragostea sexelor, este un element accesoriu, neînsemnat chiar, în cele din urmă un impediment, la Merejkowsky ea este punctul crucial

în jurul căruia se rostesc posibilitățile de fraternizare concretă a omenirii, într'u iubirea lui Dumnezeu.

Contopirea a două ființe într'o dragoste ideală, semi-reală, infuzată de un suflu puternic de romantism, este fructul culturii occidentale și a ideii creștine. Elementul feminin este idealizat și fixat în jocul unor lumini, care-i măresc refringența. Dragostea are o ființă proprie, autonomă, cu o viață aparte, și într'o oarecare măsură revelația unei entități sublime care-și găsește conținutul în viața terestră. Tipul feminin în cultura europeană se individualizează statornic în personalități vibrante, originale, eterne. Eroinele marilor romancieri europeni, sunt smulse din viața reală, au aderențe vizibile în lumea înconjurătoare, și-au câștigat o valoare personală, fac parte integrantă din sufletul nostru. Ele nu sunt numai o emanație sublimată de idealismul nostru, ci trăesc prin ele însele, se contopesc în complexul ființei omenești. Femeia nu poate fi numai o tentație și o pasiune, care-și îndeplinește un rol accesoriu în compania omului, ca în romanele lui Dostojevsky, ci, idealizată, ea reprezintă un pisc, un paroxism al sensibilității noastre, o țintă către care năzuește persoana incompletă a omului. *Masculul* îndeplinește o chemare organică, fiziologică; *omul*, răspunde unei armonii interioare care realizează unitar dualismul ființei omenești.

Isbind cu tărie individualismul religios, Merejkowsky se declară pentru *comuniunea religioasă*. El isbutește astfel, să creeze o fisură prin care se profilează emanciparea misticismului slav de sub tirania asupraoară și arbitrară a libertății desăvârșite. Individualismul se găsește îngredit de un corectiv puternic, susceptibil de a indica sensul unei orientări fecunde și unitare.

Merejkowsky este primul sol al noii renașteri religioase, care s'a îndocrinat parțial din sinteza arhitectonică a spiritului european. Suntem în pragul unei eventuale concilierii. Un sol al Rusiei, a spus primul cuvânt.

NICOLAE ROȘU

C R O N I C A L I T E R A R A

DOUĂ BIRUINȚE TRADIȚIONALISTE

Anul literar în curgere marchează în câmpul tradiționalismului două mari recunoașteri. Întâia, venită dela public, ca un sufragiu de simpatie, onorează ultimul volum al d-lui M. Sadoveanu, *Zodia Cancerului*, cu epuizarea rapidă. A doua, oficială, este încununarea d-lui N. Craimc pe Capitoliul poetic românesc. Popasul în preajma personalității celor doi creatori, în asemenea circumstanțe, nu are — categoric! — sensul unei cronici laudative și de reclamă, ci semnificația unei reculegeri pe poziție. Epica și lirica au în frunte două căpetenii cari își trag izvoarele din trecut și din brazdă. Din

comuniunea cu realitățile specifice au generat forțele anteice încorporate în două cărți ale pământului nostru. De aceea ne oprim să încreștăm nu un elogiu de cenaclu, ci o constatare, care putea — într'un mediu mai puțin pizmătareț ca al nostru — să vină de oriunde.

Dar generația „tânără”, întoarsă cu fața de la trecut și dela predecesori, se complace în gustul pentru straniu și pervers, pentru tot ce este în contradicție cu esența seculară a unui neam tânăr. Unii din cei „noi” se canonesc în succedance factice să dea o

literatură de inversiuni și alții să ne convingă de valoarea ei.

Ne rămâne nouă — celor ce ieșim din cadrele generației proaspete, iconoclaste și anarhice — să nu trecem cu vederea faptele și operele cari sporesc cu adevărat prestigiul literaturii trănice, continuatoare directă, fără goluri întrerupătoare, a liniei inițiale.

Indemnați de aceste gânduri liminari, am consacrat cronica de față unei cărți și unui om, pentru cari axa de polarizare este constituită de tradiționalism.

Și fiindcă apare într'o revistă condusă chiar de dl. N. Crainic, înțelegem să-i cerem iertare.

O personalitate dinamică, necruțătoare și militantă ca a d-lui N. Crainic nu putea să rămână neatacată. Când te cobori în arenă, chiar dacă ești gladiator reputat, o parte din plebea galeriei flueră și prea puțin sunt cuminții cari aplaudă din simpatie ori, în cel mai bun caz, tac. De altfel calomnia și injuria se propagă în masă cu intensitatea și iușeala curentului electric. Când majoritatea intelectualității franceze se asociază entuziasmului din *Midi* spre a proslăvi pe cel mai artist dintre trubaduri, sunt și de aceia cari printre rânduri scrâșnesc o tăgadă („... les fabrications poetico-lexicographiques d'un Mistral...“ N. R. F. Nr. 204). Prin urmare defăimarea de Zoil Sterp a unui Sevastos se integrează în corul batracian care acopere pretutindeni orice solemn răsărit. Pentru cei ce judecă însă obiectiv, dl. N. Crainic este, pe de o parte, *purtătorul cu un pas mai înaintea al liricei lui Eminescu și Coșbuc*, iar pe de alta *amplificatorul unui crez*. În numele acestor credințe, căroră le-a comunicat elan vital, a pornit din turnul izolării poetice să propage intoarcerea la matca pe unde a curs râul năzuințelor noastre. Și era firesc ca misionarismul și combativitatea d-sale să stârnească ură sau contestare. De pietre și sudălme n'au fost scutite nici cele mai blânde, fulgurante personalități umane. Pentru o restabilire a adevărului, pentru o scurtă punere la punct a valorii, discutată pățimaș, cu prilejul recentei consacării, ne-am hotărât la rândurile acestea.

Poezia *Darurilor Pământului*, frântură de cântec virgilian modulată de un popor agrest și transfigurată de misticism, este un vârtej de flacără pură în negura lirismului contemporan direcționat de vânturi străine către sfere improprii categoriei genului. Estetica mănunchiului de versuri în consonanță cu folklorul și cu creația poetică de până acum, tâlmăcește sentimentalitatea simplă și clară urzită în sufletul unei lumi de plugari și oieri în permanent contact cu două elemente: pământul și cerul. Confesiunea sensibilității acesteia rezultată din intuiția unor teme așa de comune, solicită o însemnată putere artistică. E mai comod — și de aceea se și practică — să abordezi regiuni suptile de emoționabilitate decât să aduci un acord nou când cântă veșnica minune a lumii.

O mistică adorație a patriei concretizată în natură și biserică. Un cântec de durere pe drumul eroic al războiului mântuirii naționale. O adiere de viers îngânat departe de plaiurile trecutului. Iată sâmburele poetice d-lui Nichifor Crainic. Este o ridicare în ordine superioară estetică a liricei patriotice decăzută în ultima vreme. Dintr'un subiect prozaizat în declamație d-sa, vâslind printre didacticism și banalitate intimă, a realizat o cristalizare nouă, care este adiacentă cadenței eminesciane prin formă și completează fondul artei lui Coșbuc, inspirat cântăreț al naturii și etnosului românesc. Articulează deci o notă prețioasă la armonia formală a limbii, inaugurată genial de Eminescu și adaogă la contemplația coșbuciană un complement inedit. Două caracteristici cari fac din dl. Nichifor Crainic un tradiționalist, în înțeles larg, corelat cu trecutul și promotor de inovație.

Față de marea emoțiune pentru patrie, subiectivismul eratic, deși există, totuși se pierde ca un ecou venit din depărtări. Tămăia sufletului învălușește în mireasmă de venerație alte două icoane mai împărătești: a patriei și a credinței.

Optica misticismului național uneori se înfrățește pe acelaș cadru sentimental cu cea religioasă. Intocmai ca un crin roșu de iubire de țară care-și împletește lujerul cu crinul de argint al iubirii de lege. Concilierea răsare din letopisește, dela crucea care s'a alăturat spadei, sprijinindu-se reciproc și fixându-se astfel istoricește în pecetea spiritualității noastre.

Din principiile exprimate poetic, sentimental în *Darurile Pământului*, a crescut o ideologie culturală și alta poetică. Din cerul ideal al poemei, schimbând vestmântul instelat pe altul simplu și discursiv, s'a desprins Nichifor Crainic teoreticianul unei doctrine de acțiune. A lăsat altarul unde înălțase cântări înaripate pentru a năzui progmatic într'urbișul tradiționalismului. Animatorul unei generații a pus în *Parsifal* și în celelalte eseuri, problema care desparte două criterii și care a undit într'altă „querelle des anciens et des modernes“. Punctele normative ale lui Kogălniceanu, repuse în orizont poetic și gazetăresc de Eminescu, adaptate cu largiri de *Sămănătorul*, sunt reluate într'o nouă elaborare de către poetul *Darurilor Pământului*. Le însulfă viață tânără și le împlinește cu o idee în plus: aceea a ortodoxismului. Așa se înlanțuesc, dictate de logica evoluție: *Dacia literară*, *Sămănătorul* și *Gândirea*. Derivate una din alta, ele au la bază acelaș program și numai modalitatea operantă se diferențiază după postulatele momentelor istorice. Acelaș mers ca la predecesori: o colaborare spre un țel identic a criticismului teoretic cu creațiunea operei de artă. Dogma și realizarea ei în material artistic.

Stimulat de un freamăt lăuntric excepțional, urmașul lui Eminescu și Coșbuc, cel ce a rupt țelina dincolo de ogorul *Sămănătorului*, pare că schițează acum proiectul unei teologii estetice. Disciplină a cărei fizi-

onomie și raporturi n'au fost încă stabilite de cercetători.

N'am intenționat conturarea unei personalități în plină înflorire. Dl. Nichifor Crainic e în culmea puterilor, pe nodul orografic de unde poate desface blocuri mari de artă și gândire. Virtutea care îl stăpânește îl va purta către desăvârșirea mesianismului făgăduit, atât de trebuit actualmente orientărilor literare. O importantă parte din generație i-a admis primatul și, de când a ridicat prapurele noilor principii, s'a făcut o dără de lumină.

Ultimele sale preocupări țintesc însă la pătrunderea într'o speculațiune care nu numără lucrări anterioare; prin urmare cere reînnoirea eforturilor și oarecare deviere dela drumul parcurs, Pentru că pășește într'o regiune cu aspecte deosebite—deși, de bună seamă, învecinată cu cea dintâi,—am dori să-i vedem reunite sub coperta unei cărți eseurile celor zece ani dăruți *Gândirii*. S'ar pune în evidență cugete lucide și s'ar întocmi lângă lespeda de vers a *Darurilor Pământului*, a doua în care s'a rotunjit o concepție. Alături de *Icoanele Vremii* așteptăm să se așeze mesajul dela *Gândirea* cu întreaga lui evoluție, dela punctul de declanșare pentru tradiționalism până la dezvoltarea lui în ortodoxim.

Totuși nici cu aceasta nu s'ar închea în unitate de volum tot ce a creat d-sa. Ar rămâne în afară o parte

din poezia apărută după *Darurile Pământului*. Mi-amintesc o seamă (*Porumbeii, Troița, Strofe risipite, Progres*) care revelează o configurație structurală (formală și de concepție) diferită de cea produsă până la 1920. Accentele de mistică vaporosă și energie grea din acestea ar complecta imaginea unui poet care și-a mărit continuu resursele și tehnica artei sale.

Ne-aducem apoi aminte de multe scânteie de gânduri scăpărate în paginile culturale ale *Lamurei*.

Când toate așchiile vor fi ordonate în sipete clare de volume, desigur că detractorii actuali se vor mai impuțina. Vor argumenta elocvent cele două brațe de activitate: cea poetică, vertebrată de o idee și cea ideologică drapată de o formă poetică. Aedul georgicelor noastre și ideoforul care se mișcă pe un plan de spiritualitate mistică, religioasă și etnică, va apare atunci și pentru cei ce azi nu văd (sau nu vor să vadă) sub unghiul larg deschis al integralei proiecțiuni.

Astfel ramura fragedă de lauri de curând decernată nu incoronează o operă definitiv sfârșită — ca în cele mai multe cazuri — ci precipită frenezia unei forțe în creștere, mereu accelerată pe diagrama ascendentă a înfăptuirilor. Într'o perioadă de nebuloasă efervescență de cântări, de crize de creștere, premiul național nu cinstește în dl. Nichifor Crainic numai pe poetul care a cultivat un ritm, ci și pe limpezitorul unui văzduh încărcat de păclă.

RECITIND „ZODIA CANCERULUI”

SE închee anul de când a apărut cartea. Și alta care s'o depășască în calitate nu s'a arătat. Recenziile cu care a fost întâmpinată la apariție, în unanimitate, au fost elogioase. Toate semnalau fenomenul unui crai nou cu lumină deosebită. Astăzi însă, după un an, o stăruire pe marginea volumului recitat al *Zodiei Cancerului* are alt scop decât acela de a sublinia ivirea lui. În rândurile de jos încercăm să demonstrăm explicația unui succes în afară de orice discuție. Ne apropiem de ziua balanței producțiilor unui an și romanul ultim al d-lui Sadoveanu rămâne continuu în fruntea tuturor. Chiar dacă n'ai sta să găsești critic rațiunea valorii, o intuiție-fler de cititor îți spune că e cartea fruntașe a tipăriturilor anului; că prețuirea va crește încă de acum înainte.

Și astfel trecând dincolo de îngrădirile unei cronici informative, fie chiar analitic estetică, vom căuta cauza determinată. De ce *Zodia Cancerului* are frăgezimea ineditului? De ce după un an o ieși din nou s'o citești și te vrăjește cu noi puteri?

Viața Românească, desigur, când s'ar exalta de estetism, ar atribui izbânda, marelui talent al autorului: afabulație, personaje și, poate, disecând microscopic, forma aparatului vestimentar stilistic, creat după toate canoanele. De bună seamă că toate acestea

sunt adevărate. Dar mi se pare că există o alta care n'a fost îndeajuns scoasă în evidență.

Dl. Sadoveanu nu este un scriitor cu atitudine indiferentă. Intuiția sa creatoare se prelinge dintr'o vână supterană adâncă. Inconștientul artistic svăcnește din stratul profund al specificității noastre etnice și se conformează eticei străvechi, înscăunată în mintea oamenilor, demult de tot. Cum nu e deosebire între natură și țaran, tot astfel nu faci diferență între țaran și scriitorul Sadoveanu. „Stejarul din Orhei” își trage seva din mădulele trecutului și din realitățile prezentului nealterate de imixtiunile civilizației. E organul prin care se exprimă sufletul autohton încărcat de toate darurile pământului, cerului, apelor, codrilor, câmpiilor și oamenilor, contribuabili la înjghebarul lui. E Neculce, bunul povestaș precursor, simplu și veridic; e Creangă peste care n'a alunecat patima civilizației. Sol involuntar al autohtonismului a fost dl. Sadoveanu de când a scris povestirea lui *Toma Nour* și s'a păstrat pe aceeași linie până la *Zodia Cancerului*, concentrându-se în această regiune și înmulțindu-și farmecele literare.

Un scurt popas în preajma eposului acestui volum, ne va convinge că nu e alta dreapta explicație a succesului cărții.

Dl. Sadoveanu nu a recurs nici la exotism, nici la pătura de civilizație, recent stratificată peste lucrurile de la noi. Romanul d-sale e asemenea *Omului pământului*, care se ivește eruptiv la colțul pădurii. Poate fi considerată *Cartea pământului*, carte hieratică a sforului de viață românească; iar dl. Sadoveanu heroldul purtător al mesajului de noutate românească între celelalte noutăți de la masa omenească. A răsarit direct din cronici, folklor și etnic. Observați eroii. Au o poziție unică în literatura lumii. Nicăeri nu vom găsi pe beizade Alecu, pe Vălcu Bărlădeanu, pe șătrarul Grîga. Ca Taras Bulba al stepelor sunt exclusiv individualități crescute din glia moldovenească și bătute de vânturile aspre ale vremurilor. În cutele sufletului lor s'a învârstat tot ce mentalitatea românească a coagulat cu al său. Între creator și geniul național s'a făcut o perfectă fuziune: de aceea nu distingem ce este al letopiseșilor, al folklorului, pe de o parte și ce aparține scriitorului pe de alta. Cum dacă ai destrăma pe Eminescu, n'ai deosebi farmecul lui de farmecul cules din spiritul băștinaș. E un zumzet, un svon de departe, care curge din văile trecutului și se adună de pe toată întinderea. Un sol, născut cu darul de a sta în comunicație cu tainele, a captat ce se ascunde celorlalți și le-a înmănușiat într-o carte. Alături de Eminescu și Creangă se situează dl. Sadoveanu. Ei sunt posesorii sibilici cari au descifrat cea mai melodioasă, cea mai caracteristică expresiune românească.

În roman neamurile moderne își recunosc sufletul, cum altădată cei vechi și-l modelau în epoe. Dl. Sadoveanu este delegatul spiritualității românești, istorice și poporane. Influențele de civilizație și culturale n'au modificat la d-sa caracterele rasei. Tocmai această puritate, care aparține trecutului și poporului îl face să fie romantic, să-și caute subiectele în hrisoave cu peceți grele, cronicile naive, în versuri de balade.

Prima însușire a naturii poporane este calmul, echilibrul, capacitatea de înțelegere și toleranță pentru toate aspectele, pentru toate stările, pentru orice fire omenească. Un unghi de prețuire filosofică deschis asupra existenței. Blajin și domol, dl. Sadoveanu judecă eroii săi cu liniște. Par'că s'ar degaja concluzia înțelepțească, pe care totdeauna o pune poporul; pe pământ e loc pentru toți. Fiecare trăește cum a fost orânduș. Cineva făcea observația că Flaubert și-a împărșit egal antipatia la toți eroii săi. Despre dl. Sadoveanu s'ar putea spune contrariul: că distribuște tuturor eroilor câte un strop de omenie. Ură ilimitată la Caragiale pentru mixtura bizantină-apuseană a Țării-Românești. Iubire și indulgență la dl. Sadoveanu pentru etnicul nealterat. De observat că însuș Duca-Vodă, cel mai respingător din roman, prin cruzimea și sgarcenia lui, nu ne apare înfierat cu urma sluteniei. Situația de domn necăjit, constrâns să-și păstreze în timpuri furtunoase scaunul, este un argument plauzibil spre a nu-l face

displăcut. Pricepem și sbaterea lui Alecu Ruset ca și vigoarea voevodului vrăjmaș. Tratamentul vine de la un exponent al clasei noastre rurale, capabilă de elevațiune către asemenea poziții.

Rubrica restrânsă a revistei nu ne permite să zăbovim prea mult, totuși vom mai enumera câteva trăsături fundamentale ale *Zodiei Cancerului*, care derivă din profunzimea autohtone și îi creiază admirabile condiții de trăinicie.

Cu străinul, Românul se poartă preveitor, dar și ospitalier. Îi acordă bună primire, însă trage linie de demarcație. Lăzarel Grîga ca un răzeș moldovean veritabil, recomandă pe abatele de Marenne Avramiei și punctează concomitent necesara rezervă. Îi pune în vedere să se închine măririi sale beizade Alecu „Și să știi că lângă el se află un popă vestit de la țara Franțuzului. Fiind papistaș și iritic, adică nefiind de-o nație și de-o lege cu noi și neștiind limba noastră, lui să nu-i sârui mâna, însă de ospătat să-l ospătăm”... E prins aici caracterul românesc, care ridică barieră între noi și ceilalți, despărșii prin lege și prin limbă. Și totodată este răspicată mândria, pe care o simte gospodarul, de a ospăta pe cei ce-i trec pragul.

Dar superioritatea creațiunii rezultă din completa sudare și obiectivare, din dozajul elementelor introduse nesimțit în componența națiunii. Cu câtă dexteritate, cu cât aer de firesc, sunt expuse câteva din credințele populare! Capitoul XXIV vorbește „despre cele șase semne care s'au arătat într-o iarnă, în zilele Ducăi-Vodă”. Nestematele credințelor naive, care scânteiază numai în minele locurilor și influențele misterioase ale cerului asupra soartei omenești, sunt culese și ferecate în tipsia povestirii. Sufletul simplu cutremurat de nenorocire al lui Darie percepe și interpretează datele simțurilor și ale naturii cu primitivism.

„Te uii către acel popor tainic din cer? îl întrebă iar Darie. Nici eu nu-mi pot lua ochii de la el. Și tot astfel ca noi, stau și privesc cu uimire toate sufletele de pe acest pământ, fără a-l înțelege. Stau privind copiii mei și soața mea, în casa noastră de la Focșani, și se tem, cugetând că eu sunt călător și poate mă duc către o primejdie”.

Iar corbul cu pene albastre și clonț încovăiat, cu ochii de rubin fulgerător, este pasărea care a cîntat prevestirea morșii, în lucirea crepusculului.

Un scriitor, care n'ar fi avut legături strânse cu mentalitatea populară, ar fi rănduș tezisist, ostentativ, comorile folklorice și cronicărești, mitologia și credințele în zbornice, trepetnice și zodiare. Dl. Sadoveanu e marele meșteșugar faur, care topește metalele și știe câtă zgură să lapede spre a obține în retortă strălucirea noului aliaj. D-sa realizează integral ceea ce Kogălniceanu cerea în programul său literar.

Modalitatea povestitorului n'are alt termen de comparație. Aceasta, datorită tot mijloacelor indigene. Arta d-lui Sadoveanu nu împrumută de aiurea tipare, nu

e în funcțiune de satelit. Dela confracții d-sale, din alte literaturi n'a luat pilde de rafinament și cizelare. A întrebat atent, doar meșteșugul popular și și-a perfectat uneltele. Expresia ca și concepția, se datoresc numai izvoarelor naționale. Sunt scriitorii în care ce e românesc a făcut sintează cu împrumuturile; dl. Sadoveanu reușește să stilizeze numai propriul nostru material, fără intervenția agenților externi. Doar figura abatelui Paul de Marenne ne ducă către A. France. Dar *ava franțuz* în arhitectura romanului joacă rol de părghie, de termea de comparație, factor de contact. Se juxtapun două civilizații: subtilitatea franceză din vremea lui Ludovic XIV (și de Marenne e un reprezentant), cu ticăloșia epocii lui Duca-Vodă, ilustrată printr'un panou vast în care figurează atâția inși o înfinită gradație: de la anonimul țărăn ieșit la drum, în preajma colibelor părăsîte sau de la Irimia Surdu până la beizade Alecu, produsul ambianței stăpânitoare. Cei dintâi plămădiți din câteva linii gros apăsate, din îngăimarea câtorva vorbe; cel de al doilea prin numeroase acte, sentimente și gânduri. Intre ei, ceilalți: Căpitanul Ilie Turculeț, Domnița Catrina, Măgdalina, Popa Nîcoară, Kiriokir Dosoftei, Dumnealui boerul și logofătul Miron, Doamna Anastasia; apoi oșteni, slujitori, negustori, boeri veliți, călugări, slujbași turci, misionari catolici și în sfârșit Măria Sa Padișahul Mehmet. Mulțimea personajilor nu se poate măsura decât cu aceia din *Intunecare*. Toți eroii se desfac din realitatea noastră, peste care planează cerul amenințător al norilor nesiguranței. De teribila primejdie permanentă nu pot să scape: se pleacă, se umilesc, abdică de la acțiune și se refugiază în resemnare. Toți cred în fatalitatea inexorabilă și se supun. Și natura și oamenii sunt năpraznici. Istoria unei groaznice epoci este astfel modulată de instrumentul unui poet, care nu se întoarce în sânul trecutului, ci vine din mijlocul lui, de acolo de unde curg puhoaietele neamului.

E prea adevărat că romanul trebuie să conțină substanța prezentului, să fie sonda care extrage zăcămintul contemporaneității. Până și în operele de pură fantazie căutăm similitudini care să ne poarte în miezul experienței noastre. De aceea romanul istoric este un compromis, hibrid ca toate compromisurile, între istorie și literatură, care nu pasionează decât pe cei ce au aprehensiunea umilor dispărute. Emoția estetică în romanul istoric este în funcțiune de datele apercetive subordonată gradului de pregătire a lectorului. Dar în categoria *istoric*, nu intră decât acelea care au uscăciunea unilaterală a exploatării faptelor și descripția culorii locale. Dacă, pe planul istoric, romanierul face să se miște ființe de valoare universală și permanentă, de bună seamă că romanul ne dă conștiința *umanului*, cu toate atributele sale de totdeauna: er ic, josnic, disimulat sau franc, umil sau orgolios, jovial ori angelic ș. a. m. d. Sub crusta subțire a istoricului mustește veșnicul prezent. *Zodia Cancerului*, descoperire orizonturi îngropate în cenușa

anilor și cu toate acestea are raportări multiple la suprafața actuală. Hălăduim în Țarigradul Sultanilor sau în Moldova veacului XVIII, dar personajele nu aparțin numai acelei epoci. Devotamentul lui Vălcu Bărlădeanu, șiretenia Măgdalinei, curajul nebunesc al lui beizade Ruset, bucuria de vin bun și ospețe a lui Grîga, a avei și a altora, sunt caractere veșnic sădite în natura pământească. Dl. Sadoveanu a descoperit o secțiune transversală făcută pe trupul vremilor asfințite și tot odată a dat plămuire omului în genere. A făcut operă de invenție reconstituind trecutul și operă de observație creind viața variată, cu manifestări plurale.

La cele spuse până aici, adăogăm o virtute, care subliniază pe autenticul romanier obiectiv. Tendința scriitorilor de astăzi, la noi și aiurea, e de a clădi cu material personal. Am insistat, într'un număr trecut asupra falsei poziții a d-lor R. Dianu și M. Eliade, cari își răscolesc depozitul amintirilor crezând că au întrupat o altă lume decât cea proprie. Povestindu-ți evenimentele — și orice om are destule fapte demne de interes — rămâi la autobiografie, care nu se desface de ce-i al tău, nu proiectează exemplare nenumerate de alți oameni. Ci reproducerea, cu variații, a aceiaș fețe. Dl. Sadoveanu prin *Zodia Cancerului* obține o nouă biruință asupra tinerilor săi contemporani, servindu-le o lecție de obiectivism și nesocotind *voga* Existențele sale sunt independente, fiecare cu unitatea ei, distinctă de a autorului, purtând numai un aer de familie, pe care îl au adesea frații buni;

Pilda noului succes al d-lui Sadoveanu convinge încă odată și irefutabil, că autohtonismul nu e îngustime, sterilitate, osândă de a rămâne dulceag și mononocord. Legea interdependenței lovinesciene n'a fost până acum confirmată de nici o operă capitală; monolitul ultim al d-lui Sadoveanu și cununa premiului național dăruită, de curând, d-lui Nichifor Crainic, sunt evidențe elocvente în sprijinul tezei autohtone. Anul în curs a încrestat pe răbojul tradiționalismului două victorii binemeritate. Unul a prins în tort de proză, oamenii și locurile Moldovei, altul a ferecat în stih viguros, șesurile natale.

Recunoașterile acestea serioase oferă prilej convingător partizanilor sincronismelor și altor teorii proaspăt scoase din ambalaj european, că nu e nevoie să alergi peste mări și țări spre a găsi plante minunate pentru grădina ta. Flora locală, pune la dispoziție virtualități prețioase, numai să fii grădinar făcător de minuni și vei cultiva flori cu parfum și nuanțe neîntrecute. Pământul și locuitorii lui sunt bătrâni, de peste două mii de ani. L-au alimentat pe dedesupt, șuvoaie multe și pe deasupra îl coace soare fecund. Poate e mai rodnic decât multe altele. Și în plus e virgîn. Comoara e lângă noi, dar valorificarea ei este condiționată de înțelegere și talent. Numai înzestrații vizionari, vrăjitorii, cari descopăr izvoarele ascunse, pot ajunge la ele. Și dl. Sadoveanu între aceștia se clasează. Restul se tânguește neputincios,

imitează lamentabil, caută formule noi cari apar pe piețele Occidentului, ca să mascheze absența darului. Așa se tălmăcește disprețul și incriminarea de sărăcie aruncate aerei naționale. *Zodia Cancerului* dovedește că tradiționalismul, autohtonismul nu sunt vorbe deșarte, ci realități profunde. Dacă geneza lui stă la Kogălniceanu, încheerea nu s'a făcut odată cu încetarea *Sămănătorului*. Activează continuu, fiindcă

nici când curentele vitale nu se opresc, ci numai evoluiază. Dl Sadoveanu o spune efectiv prin faptă. De la cele dintâi boabe curate pe cari le-a aruncat în ogorul *Sămănătorului*, d-sa a rămas acelaș plugar în literatură, pătrunzând mai afund în arcanele sufletelor și amplificându-și mai măestru aceeaș artă inițială.

CONST. D. IONESCU

C R O N I C A P L A S T I C A

E L E N A P O P E A

Superstiția populară atribuie vrăjitorilor inițiative în alcătuirea și desfacerea grupărilor de forțe ale naturii, pentru realizarea unor scopuri de ordin practic, omnesc. Despre aceasta mărturisește zicala cunoscută: «Face și desface». Asemenea farmecelor, creația artistică implică, în concepția comună, un element supranatural, a cărui activitate contribuie la determinarea faptului artistic. Asemenea farmecelor, opera de creație face și desface. Intre pedoparte efortul îndreptat spre compunerea forțelor pe care le mănuește artistul și, pe dealtă parte, degajarea nepăsătoare a conținutului intuitiv față de tendința convergentă a deprinderilor tehnice, — între acești doi poli opuși, se pot recunoaște nenumărate poziții intermediare, tot atâtea nuanțe. Tendința centripetă are drept limită finală: *fixarea*; tendința centrifugă se dizolvă în *risipire*. În acest caz extrem ea poate fi numită «poziția ucenicului vrăjitor».

Fixarea este și ea de mai multe feluri. Deosebim fixarea într'o poziție falsă pe care o vom numi *manieră*, și fixarea la un punct de ajungere a maturității, pe care o vom numi *crystalizare*. Una adoptă dela început punctele câștigate ale unei desfășurări organice streine, cealaltă reprezintă limita terminală a unei evoluții proprii. Prima este cunoscută din timpuri depărtate sub numele de *academism*, ultima înseamnă valorificarea noțiunii *bunului meșteșug*.

Adeseori, evoluția unei personalități artistice leagă în timp, prin treceri neobservate, o poziție de cealaltă. Caz tipic în istoria artei românești este cazul lui Iser, care a început prin a fi *fauve* și a sfârșit prin a deveni *meșter*. Meșteri sunt, fără indoială, și Theodorescu-Sion și — mai ales — Petrașcu. Mai rare sunt cazurile când degajarea artistului față de detriminismul tehnic constituie o atitudine susținută, neconținut alimentată de prospețimea intuiției. Primenirea conținutului artistic în aceste cazuri, realizează — cel puțin — o atmosferă de veșnică tinerețe. Constatarea din urmă se aplică în cuprinsul artei românești lui Pallady și Bunescu (acestui, în ciuda veleităților de suveranitate a meșteșugului, ce și-au făcut loc în ultima sa expoziție). În cazurile cele mai fericite, tendința centrifugă

obișnuințelor, disocierea locurilor comune, recompu-inseamnă neostenită răsturnare de brazde, desțelenirea nerea din cioburi cu sclipiri noi a unei lumi, isvorită neașteptat din faptă curat zămislițoare. Ar fi cazul transilvăneanului Nagy Imre, dacă uneori tendințele disociatoare nu ar precumpăni, dacă alteori temperamentului dominator nu i-ar juca în priviri ispita suveranității meșteșugului. Credem că vom fi pe deplin înțeleși, dacă vom prezenta ca prototip al acestei poziții, de pură creație dinamică, pe sculptorul Brâncuși. Exemplul nostru explică și minunea, nu adeseori întâlnită, cum o atitudine de continuă dezagregare a raporturilor determinate de spațiul optic, nu eșuează în nihilism, ci dinpotrivă încheagă semne pipăibile ale unei autentice trăiri interioare. Această obiectivitate în trăirea patosului spiritual închipue unul din caracterele cele mai impresionate ale *fauvismului* și constituie un criteriu de selectare a valorilor înalte realizate de arta timpului nostru.

În apropierea acestei surse de tinerețe fără bătrânețe, la umbră aprigă de piatră golașă, din țărâna generoasă a pământului românesc, a crescut mlădiță fragedă, s'a desfăcut aspru graiul de culori al Elenei Popea.

Ca întodeauna, apucăturile didactice au făcut să intervină, în discutarea cazului Popea, elemente străine care nu aveau ce căuta. S'a procedat silnic la comparații, menite să întunece problema, în loc să ajute deslegarea. Susținem răspicat că drumul fauvei Elena Popea este altul decât al meșterului Theodorescu-Sion, chiar dacă unele din realizările ultime ale Elenei Popea, tinzând la monumentalizarea tipului etnic românesc, aduc aminte fără greș de minunatele compoziții mici ale lui Theodorescu Sion, de acum vre-o cinci ani.

Spre deosebire de meșterii pomeniți, care au ajuns la un stadiu de luminoasă chivernisire a comorilor strănse, generozitatea Elenei Popea risipește cu o mână ce a adunat cu alta: Elena Popea face și desface. Elena Popea vrăjește. Dar, mai ales descântă. În puțința descătușării din vraja închegărilor anterioare, deslușim semnele tinereței spirituale, resorturile dinamismului creator în desfășurare.

Astăzi înțelegem că prețiozitatea în tratarea unor

amănunte, nu ține de perfecționarea sistematic urmărită a instrumentului pictural, ci de anumit rafinament al spiritului. Elena Popea cultivă în mod predilect o particularitate lirică, pe care o vom numi *simbolica perspectivei*. Desfășurarea planurilor în adâncimea spațiului nu respectă raporturile optice, în minuțioasa lor complexitate, ci numai le semnifică prin relațiunea armonioasă, într'o sinteză spirituală, a *planurilor de atmosferă* cu *planurile de relief*. Nu trebuie să credem, potrivit concepției antropomorfece a Renașterii că primele ar fi constituite exclusiv din elemente de peisaj, iar ultimele — cu aceeași exclusivitate — din reprezentări figurale. Panteismul Elenei Popea așează adeseori omul pe planul atmosferei și peisagiul pe planurile de relief. Nu este vorba de o simplă cochetărie ci de un sentiment puternic care însuflețește concepția despre viață în reprezentarea artistică a Elenei Popea, concepție atât de apropiată de aceea a poeziei noastre populare.

În termeni generali vom spune că Elena Popea a înlocuit perspectiva optică prin perspectiva spiritului. Această libertate capătă uneori în înfăptuire o amplitudine, care ne face să presimțim arta mare. Peisajul concret din pânza de atmosferă duminicală, reprezentând în centru o biserică, se întregeste cu un plan pur spiritual, unde apar, în frânturi reminiscente din pictura religioasă a renașterii și este încoronat cu o adâncime de spațiu îngeresc, unde plutesc trimișii întraripați ai Dumnezeirii.

Fără îndoială, Elena Popea stăpânește meșteșugul cum puțini alții. Relieful pregnant al primelor planuri mărturisește un simțământ neobișnuit pentru plastica picturală. Culoarele capătă densitatea smaltului, acordurile au gravitate, adâncime de trăire lăuntrică. Nu întâlnești niciodată intenții exhibiționiste, pictorul se fe-

rește de prinsori privitoare la recorduri de meșteșug. La timp potrivit, stângăcia apare și ea, în mod cu totul firesc, isbutind să îndepărteze bănuielele care nasc întotdeauna dintr'o prea mare consecvență stăruitoare în cercetările de tehnică picturală. Degajarea pictorului nostru față de cerințele meșteșugului își are tălmăcirea în conștiința, împinsă până la limite îndepărtate, a sensului artistic. Primenirea conținutului intuitiv dintr'o pânză înseamnă pentru Elena Popea singurul criteriu de valorificare a unei lucrări, după cum prețiozitățile picturale — atât de frecvente în lucrările sale — el va fi socotind simple funcțiuni de expresia artistică.

Dacă atât de pronunțată reese conștiința artistică a Elenei Popea din pânzele sale nu mai puțin se reliefează conștiința pictoricească. La aceasta ajută iarăși pomenita degajare față de meșteșug. Pictura îi apare Elenei Popea ca un fapt de neconținută creație, și nicidecum acumulare de rețete picturale. O pânză este pentru ea un sistem de raporturi formale și coloristice, devenit organism cu viață desine stătătoare. Pentru fiecare caz, sistemul acesta de raporturi, își alcătuiește altfel componența, dar totdeauna prezidează o obiectivitate de pictor la înlănțuirea raporturilor de formă și culoare. Literatura și nimicurile poetice sunt îndepărtate din cuprinsul picturalului frust, pe care îl cultivă Elena Popea cu emoție pur artistică. Pânzele cum este aceea, reprezentând o bina în construcție, traduc un sentiment de înalt patetism al vieții, fără să recurgă la mijloace literare, păstrând numai intact sensul unei neobișnuite obiectivități picturale. Anul acesta, realizările ținute la un nivel asemănător sunt numeroase. Ele vorbesc de o maturitate artistică și picturală, pe care puțini pot spera să o ajungă și îndreptățesc situarea Elenei Popea printre fruntașii picturii românești,

AUREL D. BROȘTEANU.

CRONICA SPECTACOLELOR

POPOARELE din toate timpurile au cerut *panem et circensem*. Se vede că între aceste două cerințe populare este o atât de mare legătură, încât, atunci când suferă una, suferă și cealaltă. Suntem nevoiți să constatăm, în clipa de față, în București, pe lângă criza economică, o criză a spectacolelor, care s'a accentuat din an în an. Criză care se rezolvă în criză de autori, criză de actori și criză de gust și interes din partea spectatorului.

A ne mărgini, însă, la această constatare, ar însemna să renunțăm la partea cea mai importantă a misiunii pe care ne-o luăm în această cronică.

Dorința noastră nu e de a critica sau lăuda cutare spectacol, ci, luând act de acestea, să ne explicăm cauzele adănci, ale succeselor și insucceselor. Și dinainte, putem să o spunem franc: un succes, prelung ne va desvălui mai curând o stare îngrijorătoare a dionisiilor.

Este cert că ne aflăm într'un moment de decadență spectaculară, resfrângere clară și sinceră a decadentei evului în care trăim.

Piese care se joacă în București nu sunt numai ușoare ca factură. „Fantome și Paiate“, „Nu se știe“, „Grand Hotel“, „Judith“, „Frau Lohengrin“, indiferent de autor și interpret, exprimă aceeași dezolantă democratizare a spiritului public. Mediocratizare, după vorba lui Flaubert.

Spectacolul în sine trebuie să aibă o ținută aristocrată, condiție sine qua non de existență. Din vremurile cele mai vechi aceasta a fost o axiomă.

Renunțarea la tragedie în favoarea dramei, și părăsirea dramei în beneficiul comediei, și apoi decăderea acestora în genurile cele mai periferice nu vădesc numai o spiritualitate devenind din ce în ce mai pitică, ci o disoluție a spiritului însuși, o prăbușire specu-

lară datorită dărămării coloanelor care susțin frontonul lui Dyonisos.

— (Noi, dealminteri, accentuăm acestea, nu ca o teorie, ci ca o sumă de reflecții provocate la spectacolele la care am asistat în actuala stagiune.

Oricine observă că direcțiunile teatrelor nu fac nici un efort pentru ridicarea gustului public, lor nu va fi susplătit nici măcar moralicește. Actorii idem. Iar publicul se mulțumește să rămâie impasibil.)

De când s'a născut spectacolul, din serbările zeului tragic, se știe că piesele s'au scris din două motive indispensabile pentru piesa în sine și pentru actor. Iar, la serbările dionisiace erau două premii distincte; premiul pentru piesă și premiul pentru actor.

Piesa era ticluită, în orice caz, în vederea rolului protagonistului.

Iar la spectacolele la care asistăm, în piesele ce se joacă, ci a rolului de protagonist. Orice piesă, trebuie să se clădească pe armătura unui rol covârșitor, rol central, rol bărbătesc. Orice piesă trebuie să aibă un erou. Piesele pe care le-am văzut nu mai au eroi. Nu sunt piese pentru protagoniști. Spectacolele din ziua de azi, lipsite de axa principală, sunt spectacole cu roluri de deuteragoniști, de personaje secundare. Deaceea acțiunea nu are sens. Deaceea actorii se incurcă în roluri, cu toate sforțările. Linia aristocratică e frântă. Pe scenă nu se mai aduc eroi. (Dealmenteri cine mai are chef să-și dorească sacrificii, lupte crâncene interioare ?) ca să dorească să vadă ceva pe scenă ?).

Aceasta face ca spectacolele dela noi — și de a-iurea — să fie șubrede : sunt piese jucate de figuranți în cel mai bun caz de personaje de a doua mână. Maurul și-a făcut datoria. Maurul a plecat din scenă. A rămas Jago să-și arate meschinăria, să discute cu Polonius și cu bărbierul din Sevilla. H. Poor Hamlet !

Un colț de penin în turbureala aceasta spectaculară ni l-au înfățișat două piese, ambele jucate pe scena Teatrului Regina Maria, și regisate de Haig Acterian : „Judith” și „Călătoria din urmă”.

Piesa lui Bernstein, insipidă cași toate piesele acestui autor decadent. Care ne arată, «sur le vif» procesul de descompunere al teatrului modern: Judith vrea să fie o tragedie, în sensul antic al cuvântului. Și tocmai aci se vede tendința de desagregare personagiile nivelate. Nu un erou : ci zece eroi — de carton bine înțeles. Ceeace e capital, este execuția capitală a lui Holofern. Căci Bernstein, ascultând de recomandările teatrului francez, aduce ca protagonist, rolul deuteragonist.

Judith, cași Jocaste în Oedip, în această întâmplare tragică, este personaj secundar. Personajul principal nu poate fi decât Holofern. Bernstein a pus însă accentul pe Judith, tinzând să reducă rolul lui Holofern la o funcție a acesteia.

Storin, însă, a salvat, cu o mișcare din umăr, piesa.

Actor de aceiaș talie și forță ca și Wegener, având în plus o delicateță indicibilă mergând până la cele mai suave pianissime, Storin a creat un Holofern, erou tragic, monstru al destinului, innălțat pe imenși cothurni.

Holofern, pe tron, nemișcat, cu mască, deși imobilă, însă iradiantă ca un magnet malefic, Holofern mișcându-se, una din acele statui egiptiene ale lui Ramses, prizând viață și mișcare, făcând să răsune lumile prin pașii de granit, Holofern îndrăgostit, piatră de bazalt devenită violoncel pentru slăvirea pasărei adorate, Storin a fost straniu, fără să uite măsura, imens, fără să cadă în colosal, și suav, da, suav, fără să aibă pic de iz de dulcegie.

»Călătoria din urmă», este însă, în adevăr, o piesă, Piesa ! Spectacolul pe care-l așteptam. Căci, după piese de standardul „Gand-Hotel” și (aceasta «o originală», adică de un autor român) «Când doi se ceartă» (spectatorul cască) și *Fantome și Paiațe* (are succes, se joacă cu casa închisă !) suntem în drept să cerem cu tărie dreptul nostru dezamăgit de «Circenses».

Călătoria din urmă este o piesă de război. Mai bună de cât *Karl și Anna*. Nu numai pentru că suprimă «amorul» din intrigă și orice umbră de personaj feminin, și nu numai pentru că arată cu sinceritate — sobră și desbărată de așa numitul spirit «realist», — războiul, dar și pentru că ridică viața trăită acolo, în tranșee, la rangul de simbol, de lege generală, de destin implacabil.

Cine vede piesa lui *Sherriff*, înțelege că războiul despre care se vorbește acolo este mai vast. Este o lege cosmică. Dealmenteri piesa e alcăuită cu multă măiestrie și înțeleaptă dozare ; „atmosfera” nu dizolvă personagiile, psihologicul nu năclăește spiritualul, amănuntul accentuiază cu discuții realul sprijin simbolul.

Regisorul și actorii au înțeles acest lucru. Și deaceea au evitat tot ceea ce ar putea fi subliniere inutilă.

Jucată într'un allegro ma non troppo, sobru, fără declamație, cu o simplitate care face cinste Teatrului Regina Maria, piesa lui Sherriff este sortită să însemne pe răbojul teatrului din ăst an un succes real, iar pentru Haig Acterian un debut din cele mai frumoase în regie.

Intre timp, pe la noi a trecut și trupa Vieneză a Gisellei Werbezirk. Piesele de tip inferior, de notație nepretențioasă, au fost susținute de D-na Werbezirk, care ne dovedește că talentul poate să nu aibă nimic comun cu frumusețea. Fapt de care credem că frumusețile noastre actrițe se vor grăbi să ia notă. Nu, adică, să se urătească. Doamne ferește, ci să mai pue la contribuție, pe lângă frumusețe (sic!) și ceva talent. Fără supărare.

Dar cu supărare vom privi spectacolele cinematice prezentate în capitală de diversele case, a căror încoronare a fost „Ciuleandra”. Pentru romancier : dela „Ciocoi vechi și noi”, nu mai este permis să scrii romane proaste.

Pentru regisor : atâta vreme cât va privi România prin prisma pitorescului, va face filme proaste ca „Moara pe Siret” și „Ciuleandra”.

Când se va plimba prin România ca la el acasă, urând-o mai curând decât minunându-se de amănuntele „specifice”, când va ajunge să nu o mai poată suferi,

atunci să se apuce iar de filme românești. Căci, de Brumărescu neamț nu avem novie.

Pentru actori: mimica se deosebește de gesturile convenționale. În cinema nu joci numai cu trupul, ci, în primul rând cu sufletul. Dealminteri vina cea mai mică o au actorii. Cum e regisorul e și actorul.

Tovărășia Liviu Rebreanu și Martin Berger a însemnat deci o compromitere a ideii filmului românesc și—zic unii cari au cifre—circa două milioane lei din bugetul diverselor departamente.

PAUL STERIAN

C R O N I C A M A R U N T A

MIHAIL SADOVEANU a implinit cincizeci de ani. Intreaga conștiință literară a României îl sărbătorește. E scriitorul de azi cel mai necontestat. Raportată la dânsul, iubirea noastră a tuturor pretinde neapărat graiul superlativ. Chiar dacă e ceva care nu-ți place în noianul de cărți ale acestui scriitor, simțul critic cedează dezarmat. E atât de covârșitor farmecul artei lui Sadoveanu încât lipsurile înșile capătă un prestigiu. Nu e, desigur, un romancier și nu e un creator de tipuri. Dacă-ți arunci privirea peste tot ce ai cetit, aproape niciun personaj nu-și ridică fruntea deasupra acestui masiv de nivel egal care e proza lui Sadoveanu. Dar ce însemnătate mai are lucrul acesta? Puterea fără pereche a lui Mihail Sadoveanu e arta de a povesti și descrie. Prin ea, el e autentic românesc și profund oriental. Așa zișii săi eroi se mișcă puțin și vorbesc mult. Dar vorbesc cum nimeni încă n'a vorbit în România. Mihail Sadoveanu și-a făcut doi idoli din Ion Neculce și Ion Creangă. E mai mult o cochetărie de mare artist. Sau o concesie în felul celei a lui Eminescu din *Epigoni*. Fiindcă dela Neculce și Creangă până la Sadoveanu e o distanță ca dela Alexandrescu și Anton Pann până la Eminescu.

Iată dece, peste anumite atitudini *intelectuale*, ce ne despart categoric, ne înclinăm azi în fața celui mai mare povestitor al României.

D. MIHAIL DRAGOMIRESCU a colaborat la *Gândirea*. Sensaționalul acestei noutăți era de prevăzut. Tocmai deaceia am lăsat să vorbească faptul în sine, fără să-l comentăm în prealabil. Pentru cetitorul inteligent și pentru cronicarul de bună credință, în foarte interesantul articol al d-lui Dragomirescu se cuprindea

și explicația, singura justă, a acestei colaborări. Era vorba doar de concluziile la care un critic literar ca d. Mihail Dragomirescu a ajuns în cercetările sale față de cartea cărților, Sfânta Evanghelie. Pe noi aceste concluzii ne satisfac în mod deosebit. Publicarea articolului său, care e un capitol din manuscrisul unei lucrări mai mari, însemna pentru *Gândirea* o mărturisire și o conciliere. Dacă polemicele dau satisfacții acre, concilierile în domeniul convingerilor dau satisfacții nobile. Nevoiți de adversari să le acceptăm pe cele dintâiu, le preferăm de o mie de ori pe cele din urmă. Și pentru raritatea și pentru nobleța lor.

Că speța lui Sgârie-Maculatură, incult și necivilizat, n'a priceput nimic din articolul d-lui Mihail Dragomirescu și a salutat această colaborare cu salve de injurii la adresa mea, n'are absolut nicio importanță. Cretinii și nebunii abia ieșiți din balamuc sânt irresponsabili. Ei pot fi obiecte de studiu în clinicele psihiatrice. Iar *Gândirea* nu e o revistă medicală.

ADEVĂRUL LITERAR duce de multă vreme o campanie sistematică împotriva revistei noastre. Campanie de atitudine sau de idei? Nu, ci campanie de denigrare, de injurii ordinare și acuzații ce lovesc cinstea și concretitudinea noastră. Gruparea acestei reviste e prezentată ca o „bandă“ care operează în provincie și în Capitală, „tapând“. Firește, profitorul monstruos al acestor „operațiuni“ sunt arătat a fi eu. E inutil să discutăm aceste acuzațiuni grave. Cum însă nu ne temem absolut de nimic, în afară de Dumnezeu, ne-am adresat justiției țării. Tribunalul singur va decide în curând. E singurul mijloc civilizată de a ne apăra în astfel de cazuri.

N. C.

Cu numărul viitor „Gândirea“ împlinește zece ani de apariție. În condițiile extrem de grele ale presei literare de azi, când atâtea publicații, dintre care unele valoroase, au fost nevoite să înceteze, data aceasta e pentru noi o biruință.

Numărul din Decembrie va apărea în format dublu, cu un bogat material literar și artistic și se va tipări pe hârtie specială.

ELENA POPEA

TORCÂND

GÂNDIREA

F. ȘIRATO

STRADĂ

GÂNDIREA

ELENA POPEA

DELA TÂRG

GÂNDIREA

JEAN AL. STERIADI

PORTRET

GÂNDIREA